

नेपालको रेडप्लस रणनीतिको

प्रारूप संरचना

वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय
रेड-फरेष्ट्री तथा जलवायु परिवर्तन एकाई
ववरमहल, काठमाण्डौ

(जुलाई, २०१२)

यो प्रारूप संरचना विकासका क्रममा काठमाण्डौमा आयोजित राष्ट्रिय परामर्श गोष्ठी र नेपालगंज, पोखरा र विराटनगरमा आयोजित क्षेत्रीय परामर्श गोष्ठीहरूमा क्षेत्रीय र जिल्लास्तरका सरकारी निकायका अधिकारीहरू, सामुदायिक वन उपभोक्ता महासंघ, नेपालका प्रतिनिधिहरू, विभिन्न नागरिक समाजका संगठनहरू, राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संघ संस्थाका प्रतिनिधिहरू, दातृ संस्थाका प्रतिनिधिहरू र रेडप्लससम्बन्धी विषयका स्वतन्त्र विज्ञहरूले रेडप्लस रणनीतिको यो प्रारूप विकासका लागि आफ्ना राय सुझावहरू प्रदान गरेका थिए । यो प्रारूप संरचना विकास गर्न अन्तर्राष्ट्रिय विकासका लागि अमेरिकी सहयोग नियोग (USAID) को अनुदानमा सञ्चालित विश्व वन्यजन्तु कोष/हरियो वन कार्यक्रमबाट सहकार्य र प्राविधिक सहयोग प्राप्त भएको थियो । यो प्रारूप संरचना विकासका लागि सागेन्द्र तिवारीले परामर्शदाताको रूपमा कार्य गर्नुभएको थियो ।

यो दस्तावेजलाई नेपाली भाषामा अनुवादका लागि बहुसरोकारवाला वन कार्यक्रमबाट सहयोग प्राप्त भएको थियो ।

छोटकरी रुपहरु

BAU baseline:	Business As Usual Baseline
CBFM:	Community Based Forest Management
CBS:	The Central Bureau of Statistics, Government of Nepal
CCBA:	The Climate Community and Biodiversity Alliance
CGE:	Computable General Equilibrium
COPs:	Conference of Parties
CSOs:	Civil Society Organization
D and FD:	Deforestation and Forest Degradation
DFO:	District Forest Office
DSFCC:	District Forestry Sector Coordination Committee
EIA:	Environmental Impact Assessment
ESMF:	Environmental and Social Management Framework
ESMP:	Environmental and Social Management Plan
ETS:	European Union Emissions Trading Scheme
FCPF:	World Bank managed Forest Carbon Partnership Facility
FCTF:	Forest Carbon Trust Fund
FRA:	Forest Resource Assessment (a project of the government of Nepal)
GDP:	Gross Domestic Product
GIS:	Geographic Information System
ICIMOD:	International Center for Integrated Mountain Development
LAPA:	Local Adaptation Plan of Action
LCDS:	Low Carbon Development Strategy
LRMP:	Land Resources Mapping Project
MFSC:	Ministry of Forest and Soil Conservation of Nepal
MPFS:	Master Plan for the Forestry Sector, Nepal
NORAD:	Norwegian Agency for Development Cooperation
PPCR:	Pilot Program for Climate Resilience
REDD:	Reduced Emissions from Deforestation and Forest Degradation
R-PIN:	Readiness Project Idea Note
R-PP:	Readiness Preparation Proposal
RWG:	REDD Working Group
SMF:	Sustainable Management of Forests
UNFCCC:	United Nation's Framework Convention on Climate Change
VFCC:	Village Level Forest Coordination Committee

विषयसूची

१. पृष्ठभूमी र प्रारूप संरचना विकासको आधार
२. नेपालको राष्ट्रिय रेडप्लस रणनीतिको समष्टिगत प्रारूप संरचना
३. नेपालको राष्ट्रिय रेडप्लस रणनीतिको विस्तृत प्रारूप संरचना
४. सन्दर्भ सामग्रीहरू

अनुसूची १ : टिप्पणी तथा व्याख्या

अनुसूची २ : क्षेत्रीय र राष्ट्रिय परामर्श गोष्ठिहरू

१. प्रारूप संरचना विकासको पृष्ठभूमि र आधारहरू

रेडप्लसको अवधारणा विकास गर्ने सौँचहरू अन्तर्राष्ट्रिय तहबाट क्रमशः अधिक मात्रामा राष्ट्रिय र स्थानीय तहतर्फ केन्द्रित हुने क्रम तिब्र रूपमा अगाडी बढिरहेको छ । विभिन्न किसिमका परामर्श तथा छलफल, क्षमता अभिवृद्धि, संस्थागत सुधार र अध्ययन अनुसन्धानका माध्यमबाट विश्वका ४० भन्दा धेरै देशहरू रेडप्लसको पूर्वतयारी प्रक्रियामा व्यस्त रहदै आएका छन् । रेडप्लसको तयारी प्रक्रियामा राष्ट्रिय रेडप्लस रणनीतिको तर्जुमा एउटा मुख्य कोसेढुङ्गा (उल्लेखनीय कार्य) हो ।

राष्ट्रिय रेडप्लस रणनीतिले नै यसमा सहभागी हुने देशहरूले वन विनाश र वन क्षयीकरणका कारण हुन जाने कार्वन उत्सर्जन कटौति गर्न र कार्वन सञ्चिति अभिवृद्धि गर्न कसरी योजना बनाउँछन् भन्ने कुरा निश्चित गर्नुका साथै विश्वव्यापी वित्तीय संरचनाबाट प्राप्त सहयोगलाई यस्ता कार्यहरूसँग तालमेल गराउने कुरा पनि तय गर्दछन् । राष्ट्रिय रेडप्लस रणनीतिले यसका लागि आवश्यक पर्ने नीतिहरू विकास गर्ने, संस्थागत स्वरूपहरू निर्धारण गर्ने, सुशासन संरचना बनाउने र राष्ट्रिय विकासका साथसाथै रेडप्लसका उद्देश्यहरू प्राप्त गर्ने अवसर प्रदान गर्दछ । राष्ट्रिय रेडप्लस रणनीतिले कमजोर सुशासन, धिमा आर्थिक विकास, गरिबी, स्रोतहरूको बाँडफाँट जस्ता विकासलाई प्रभाव पार्ने राष्ट्रिय सवालहरूलाई राष्ट्रहरूले कसरी सम्बोधन गर्दछन् भन्ने कुराको रूपरेखा बनाउन पनि मद्दत गर्दछ । राष्ट्रिय रेडप्लस रणनीतिले रेडप्लससम्बन्धी विभिन्न कार्यक्रमका माध्यमबाट वन विनाश र वन क्षयीकरणबाट हुने उत्सर्जन कटौति र कार्वन सञ्चिति अभिवृद्धिका लागि गरिने क्रियाकलापहरूको सूची प्रदान गर्दछ ।

राष्ट्रिय रेडप्लस रणनीति तर्जुमाका लागि मार्गदर्शनको रूपमा कुनै निश्चित मापदण्ड छैन, तथापि, निम्न तत्वहरूको विश्लेषण र मूल्यांकनको महत्व दर्शाउन यस विषयका दस्तवेजहरूको समीक्षाले उत्प्रेरणा प्रदान गर्दछ : (१) वन विनाश र वन क्षयीकरणका कारक तत्व र आधारभूत कारणहरू, (२) यी कारक तत्वहरूको सम्बोधनका लागि उपलब्ध तहगत रणनीतिक विकल्पहरू र (३) नीतिगत, संस्थागत र सुशासन संरचनाहरू जुन वन विनाश र वन क्षयीकरणका कारक तत्वहरूको प्रभावकारी रूपमा सम्बोधन गर्ने क्रममा परिमार्जन, समन्वय र एकाकार गर्न सकिन्छ र राष्ट्रिय विकासका उद्देश्यहरू प्राप्तिसँग यी प्रयासहरूलाई जोड्न सकिन्छ । रेडप्लस रणनीतिको कार्यान्वयनका लागि महत्वपूर्ण सावित हुने नीतिगत र संस्थागत संरचनाहरूको स्थापना र कार्यान्वयन गरिने प्रणाली र ढाँचाहरूको विकासका लागि पनि राष्ट्रिय रेडप्लस रणनीतिले सहयोग पुऱ्याउनु पर्ने हुन्छ । वनको आधार विन्दु/वन कार्वन उत्सर्जनको आधार विन्दु (RL/REL); मापन, प्रतिवेदन तयारी र सत्यापन (MRV) प्रणाली; आर्थिक संरचना; सामाजिक र वातावरणीय सुरक्षा मापदण्डको समीक्षा र सम्बोधन; वन स्वामित्व र कार्वन अधिकारको वर्गिकरण, लाभको बाँडफाँटसम्बन्धी पद्धतिमा न्यायोचितताको सुनिश्चितता जस्ता मुख्य तत्वहरू रेडप्लस रणनीतिमा अन्यायश्रित रूपमा संलग्न रहेका हुन्छन् ।

नेपालले सन् २०१० मा वन कार्वन साभेदारी सहयोग (FCPF) समक्ष रेडप्लससम्बन्धी पूर्वतयारी प्रस्तावना (R-PP) पेश गरेपछि रेडप्लसको तयारी प्रक्रियामा पूर्णरूपमा सहभागी हुन शुरु गरेको हो । वन कार्वन साभेदारी सहयोग कार्यक्रमले नेपालमा रेडप्लसको तयारीसम्बन्धी प्रगतिका बारेमा सन् २०१२ को मार्चमा एउटा तथ्य सामग्री प्रकाशन गरेको थियो, जस अनुसार नेपालमा रेडप्लसको तयारीका क्रममा रणनीतिक विकल्प विश्लेषण, कार्वन स्वामित्व, वन कार्वन उत्सर्जनसम्बन्धी आधार विन्दु (REL) को विकास र मापन, प्रतिवेदन र सत्यापन (MRV) का विषयमा भइरहेका कार्यहरूमा प्रगती भइरहेको छ । यी विषयमा भइरहेका प्रयासहरूको मुख्य चेत राष्ट्रिय रेडप्लस रणनीतिको तर्जुमाका लागि योगदान गर्नु रहेको छ । यो प्रारूप संरचनाको विकास गर्ने कार्यले पनि तयारी चरणका प्रक्रियाहरूमध्ये एउटा महत्वपूर्ण विषयको प्रतिनिधित्व गर्दछ । यो प्रारूप संरचना तयारीका लागि अन्तर्राष्ट्रिय विकासका लागि अमेरिकी सहयोग नियोग (USAID) को अनुदानमा विश्व वन्यजन्तु कोष सहितको साभेदार समूहद्वारा सञ्चालित पाँच वर्षे हरियो वन कार्यक्रमको सहयोग रहेको छ ।

नेपालको राष्ट्रिय रेडप्लस रणनीतिको प्रारूप संरचना विकासका लागि चार-पक्षीय अवधारणा अवलम्बन गरिएको थियो । पहिलो कार्यको रूपमा छनौट गरिएका केही देशका रेडप्लससम्बन्धी पूर्वतयारी प्रस्तावना, रेडप्लस रणनीतिका

मस्यौदाहरू र यस विषयका सान्दर्भिक दस्तावेजहरूको पूनरावलोकन र समीक्षा गरिएको थियो । यसरी दस्तावेज समीक्षा गरिएका देशहरू मध्ये इन्डोनेशीया र फिलिपिन्सले राष्ट्रिय रेडप्लस रणनीतिको मसौदा तयार गरेका भएपनि त्यसलाई अन्तिम रूप दिन भने बाँकी रहेको पाइएको छ । भियतनामको रेडप्लस रणनीतिको मसौदा युएनडीपीले नेतृत्व गरेको अन्तर्राष्ट्रिय परामर्शदाताहरूको एउटा टोलीले गरेको थियो र अहिले उक्त मसौदा उपर आन्तरिक छलफल भइरहेको छ । गुयनाले न्यूनकार्वन विकास रणनीति (LCDS) तर्जुमा गरेको छ, जसले राष्ट्रिय रेडप्लस रणनीतिको आवश्यकतालाई आंशिक रूपमा सम्बोधन गर्दछ । सारमा के भन्न सकिन्छ भने रेडप्लसमा सहभागी आधिकांश राष्ट्रहरूले राष्ट्रिय रेडप्लस रणनीतिको तर्जुमा गर्ने कार्यलाई अन्तिम रूप दिन बाँकी नै रहेको छ । तथापि, दस्तावेजहरूको समीक्षाले राष्ट्रिय रेडप्लस रणनीतिको तर्जुमाका लागि आवश्यक पर्ने गहन जानकारीहरूका बारेमा व्यापक बुझाई प्राप्त भएको छ । दोस्रो कुरा उपलब्ध दस्तावेजहरूका आधारमा राष्ट्रिय रेडप्लस रणनीतिको तर्जुमाको प्रक्रियाका सवाल र चुनौतिहरूको मूल्यांकन गर्नेगरी समीक्षा गरिएको थियो । तेस्रो कुरा, राष्ट्रिय रेडप्लस रणनीतिको तर्जुमाका लागि ध्यान दिनुपर्ने विभिन्न तत्वहरूका बारेमा जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसंघीय प्रारूप महासन्धिको पक्षराष्ट्रहरूको सम्मेलन (COP) ले गरेका सान्दर्भिक निर्णयहरूलाई पनि ध्यानमा राखिएको थियो । अन्तिम कुरा, नेपालको राष्ट्रिय परिवेशलाई ध्यान दिई राष्ट्रिय रेडप्लस रणनीतिमा समावेश गर्नुपर्ने सवाल र चुनौतिहरूको पनि समीक्षा गरी रणनीतिको प्रारूप संरचनामा समावेश गरिएको छ । सन् २०११ को डिसेम्बरमा एफसीपीएफद्वारा विकशित रेडप्लसको तयारी खाकाले दिएका विषयवस्तु र मूल्यांकन पद्धतिसम्बन्धी मसौदा अवधारणाप्रति यो प्रारूप संरचना बनाउने प्रक्रिया पनि सूचित रहेको छ र उक्त खाकाले रेडप्लस रणनीतिको प्रत्येक शिर्षकहरूमा के कस्ता कुराहरू आवश्यक पर्दछन् भन्ने कुराको लागि निकै उपयोगी जानकारीहरू उपलब्ध भएको छ ।

यस प्रारूप संरचनाको दोस्रो खण्डमा नेपालको राष्ट्रिय रेडप्लस रणनीतिको एकमुष्ट प्रारूप संरचना प्रस्तुत गरिएको छ र तेस्रो खण्डमा रणनीतिको विस्तृत प्रारूप संरचना प्रस्तुत गरिएको छ । विस्तृत प्रारूप संरचनामा राष्ट्रिय रेडप्लस रणनीतिको अभिप्राय प्रष्ट्याउने प्रयास गर्नुका साथै पूर्वतयारी प्रस्तावना (R-PP) मा अभिलेखित तथा योजना गरिएका तत्वहरूलाई बढवा दिदै विद्यमान दस्तावेजहरूको समीक्षाबाट पहिचान भएका थप आधारभूत तत्वहरूको व्याख्या गरिएको छ । यस प्रारूप संरचनाका विषयवस्तुलाई विभिन्न खण्ड उपखण्डमा विस्तृतिकरण गरिएको छ । भविष्यमा थप विस्तृतिकरणका लागि अनुसूचीमा टिप्पणी र व्याख्या अन्तर्गत विस्तृत बुँदाहरू समावेश गरिएको छ । यो मसौदा प्रारूप संरचनालाई विराटनगर, पोखरा र नेपालगंजमा आयोजित क्षेत्रीय परामर्श बैठकहरूमा प्रस्तुत गरिएको थियो । प्रत्येक परामर्श बैठकहरू पश्चात् क्षेत्रीय परामर्शका उपलब्धीहरूलाई मध्यनजर गर्दै दस्तावेजमा सुधार गरिएको थियो । यसका अतिरिक्त सुधार गरिएको प्रारूप संरचनालाई काठमाण्डौंमा आयोजित राष्ट्रियस्तरको परामर्श गोष्ठीमा प्रस्तुत गरिएको थियो, जसले महत्वपूर्ण अतिरिक्त सुझावहरू उपलब्ध गराएको थियो । क्षेत्रीय र राष्ट्रियस्तरका परामर्श गोष्ठीका उपलब्धीहरूलाई अनुसूची २ मा समावेश गरिएको छ ।

२. नेपालको राष्ट्रिय रेडप्लस रणनीति : समष्टिगत प्रारूप संरचना

खण्ड एक : परिचय

- १.१ रेडप्लस : अवधारणा र विकासक्रम
- १.२ नेपालमा रेडप्लसको सन्दर्भ
- १.३ नेपालको रेडप्लस गन्तव्य
- १.४ राष्ट्रिय रेडप्लस रणनीति तर्जुमा प्रक्रिया

खण्ड दुई : नेपालको रेडप्लस रणनीतिका मार्गदर्शक तत्वहरू

२.१ रणनीतिक मार्गचित्र तथा दिशानिर्देश

२.१.१ दूरदृष्टि, २.१.२ च्येय, २.१.३ उद्देश्यहरू, २.१.४ मार्गदर्शक सिद्धान्तहरू, २.१.५ क्षेत्र, २.१.६ तहहरू, २.१.७ कार्यान्वयन पद्धति, २.१.८ वन कार्वन उत्सर्जन तह/उत्सर्जन तह (आधार अवस्था), २.१.९ वन कार्वन कोष, २.१.१० आर्थिक संरचना

२.२ रेडप्लसको विद्यमान नीतिगत र संस्थागत संरचना

- २.२.१ वन, जैविक विविधता, वातावरण र जलवायु परिवर्तन
- २.२.२ सामाजिक र वातावरणीय सुरक्षा मापदण्डहरू

खण्ड तीन : रेडप्लस रणनीति तर्जुमा

३क. भू-उपयोग, भू-उपयोग परिवर्तनका कारक तत्वहरू, वन कानून, नीति र सुशासनको मूल्यांकन

३क.१ भू-उपयोगको मूल्यांकन

३क.१.१ भू-उपयोग प्रवृत्ति

३क.१.२ वन विनाश र वन क्षयीकरण सम्बोधन र वन क्षेत्रको भू-उपयोग सुधार एवं हैसियत कायम राख्नका लागि हालसम्म भएका प्रयासहरू

३क.१.३ भू-स्वामित्व तथा भूमि अधिकार र यससम्बद्ध सुशासनका सवालहरूको मूल्यांकन

३क.१.४ प्राकृतिक स्रोतमार्थिक अधिकार र यससम्बद्ध सुशासनका सवालहरूको मूल्यांकन

३क.२ भू-उपयोग परिवर्तनका कारक तत्वहरूको मूल्यांकन

३क.२.१ वन विनाश र वन क्षयीकरणका कारक तत्वहरूको पहिचान र प्राथमिकीकरण

३क.२.२ वन विनाश र वन क्षयीकरणका आधारभूत कारणहरूको समीक्षा

३क.३ रेडप्लसका सन्दर्भमा वन कानून र नीतिहरूको मूल्यांकन

३क.३.१ रेडप्लसका सन्दर्भमा वन कानून र सम्बन्धित नीतिहरूको सवल पक्ष र कमीकमजोरीहरू

३क.३.२ नीतिमा रहेका विद्यमान कमीकमजोरी सुधारका लागि अपनाइएका नीतिगत र कार्यक्रमगत उपायहरू

३क.३.३ नीति, कानून र कार्यक्रम कार्यान्वयन पद्धति परिमार्जनका माध्यमबाट वन विनाश र वन क्षयीकरणका मुख्य कारकतत्वहरू सम्बोधनका आगामी उपायहरू

३क.४ रेडप्लसका सन्दर्भमा सुशासन अवस्थाको मूल्यांकन

३क.४.१ रेडप्लसका लागि अनुकूल हुने किसिमका सुशासनसम्बन्धी विद्यमान संरचना र पद्धतिहरू

३क.४.२ पहिचान गरिएका कमीकमजोरी समाधानका लागि विगतमा चालिएका कदम र त्यसका नतिजाहरू

३क.४.३ सुशासन सुदृढिकरणका माध्यमबाट वन विनाश र वन क्षयीकरण सम्बोधनका लागि आगामी उपायहरू

३ख. रेडप्लसका रणनीतिक विकल्पहरूको मूल्यांकन

३ख.१ रणनीतिक विकल्पहरूको पहिचान र छनौट

३ख.२ छानिएका रणनीतिक विकल्पहरूको सम्भव्यता मूल्यांकन र जोखिम न्यूनिकरणका उपायहरू

३ख.३ रणनीतिक विकल्पहरूको कार्यान्वयनको लागि कार्ययोजना

३ग. रेडप्लस कार्यान्वयन प्रारूप

३ग.१ संस्थागत, सुशासन र आर्थिक चाँजोपाँजो

३ग.१.१. रेडप्लस रणनीति तथा कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि संस्थागत संरचना

३ग.१.२. रेडप्लस रणनीति तथा कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि सुशासन संरचना

३ग.२. रेडप्लस रणनीति कार्यान्वयनका लागि संस्थागत र कानुनी व्यवस्था

१) रेडप्लसको फाइदा आदान-प्रदानका लागि लाभको बाँडफाँट र प्रवाह गर्दा सरकारी निकाय, अधिकारवाला/स्रोत व्यवस्थापक, कार्वनको स्वामित्ववाला र अन्य सहभागीहरू निर्धारण

२) रेडप्लस कार्यक्रममा सहभागितासम्बन्धी विस्तृत कार्यविधि निर्धारण

३) कार्वन अधिकार र भू-स्वामित्वको निर्धारण

४) कार्वन व्यापारमा पारदर्शिता सुनिश्चितता गर्ने कुराको निर्धारण

५) कार्वन व्यापारका लागि सरकारी अनुमतिना निमित्त आर्थिक ढाँचा र प्रक्रियाहरूको निर्धारण

६) विवाद समाधान तथा मध्यस्थतासम्बन्धी पद्धतिको विद्यमानता

७) रेडप्लसको समग्र प्रणाली पारदर्शी र समन्यायिक छ भन्ने कुराको सुनिश्चितता

३ग.३. कार्यान्वयन संरचनामा रहेका कमीकमजोरी समाधानसम्बन्धी मार्गचित्र

३घ. सामाजिक र वातावरणीय प्रभावहरू

३घ.१ रेडप्लससम्बन्धी सामाजिक र वातावरणीय मापदण्ड र सामाजिक तथा वातावरणीय व्यवस्थापन योजना कार्यान्वयन र समन्वयनका लागि संस्थागत व्यवस्था

परिच्छेद चार : वनसम्बन्धी आधार विन्दु निर्धारण

४.१ वनसम्बन्धी आधार विन्दु निर्धारणका लागि नेपालको विद्यमान परिवेश

४.२ वनसम्बन्धी आधार विन्दु निर्धारणको विधि र प्रक्रिया

४.३ प्रादेशिक र राष्ट्रिय तहमा वनको प्रारम्भिक आधार विन्दु निर्धारणसम्बन्धी कार्यहरू

४.४ वनको आधार विन्दुमा सामन्जस्यताका लागि थप प्रस्ताव

४.५ वनको आधार विन्दुमा प्रस्तावित सामन्जस्यताका लागि कार्ययोजना

परिच्छेद पाँच : मापन, प्रतिवेदन र सत्यापन प्रणाली

५.१ नेपालमा मापन, प्रतिवेदन र सत्यापनसम्बन्धी ढाँचा र कार्यान्वयन पद्धति

५.२ मापन, प्रतिवेदन र सत्यापन प्रणालीको प्रस्तावित विधि छनौटको औचित्य

५.३ पूर्णरूपमा कार्यान्वयन हुने किसिमको मापन, प्रतिवेदन र सत्यापन प्रणाली संस्थागत गर्ने कार्ययोजना

५.४ मापन, प्रतिवेदन र सत्यापन प्रणाली विकास गर्ने क्रममा सरोकारवालाहरूको सहभागिता

परिच्छेद छ : सुरक्षा मापदण्ड, सुशासन, अन्य प्रभाव, बहुपक्षीय लाभहरूसम्बन्धी वन सूचना व्यवस्थापन प्रणाली

६.१ राष्ट्रिय वन सूचना व्यवस्थापन प्रणाली

३. नेपालको राष्ट्रिय रेडप्लस रणनीति : प्रारूप संरचनाको विस्तृत खाका

१. परिचय

१.१ रेडप्लस : अवधारणा र विकासक्रम

- रेडप्लसको आधारभूत अवधारणा दिने; महासन्धिका पक्षराष्ट्रहरूको ११औं देखि १९औं सम्मेलनसम्म रेडप्लसको अवधारणा कसरी विकसित हुँदै आयो र आगामी दिनमा यो विषय कुन दिशातर्फ जान्छ भन्ने कुरा उल्लेख गर्ने (१-१.५ पेज)।

१.२ नेपालको सन्दर्भमा रेडप्लस

- नेपालको हिमाल र अन्य पर्यावरणीय प्रणालीमा जलवायु परिवर्तनको प्रभाव - प्रकोपहरू, सङ्कटासन्नता, जीउनका लागि आवश्यक पर्ने प्रणाली, जीविकोपार्जन सुरक्षा र समग्र विकासमा आइपर्ने चुनौति (२-३ अनुच्छेद)
- नेपालमा जलवायु परिवर्तन र वनका बीचको अन्तरसम्बन्धको परिदृष्य (२ अनुच्छेद)
- रेडप्लसका माध्यमबाट जलवायु परिवर्तन न्यूनिकरणका लागि नेपालको वन क्षेत्रको सम्भाव्य अवशरहरू २-३ अनुच्छेद)

१.३ रेडप्लसतर्फ नेपालको यात्रा

- नेपाल सरकार लगायत अन्तर्राष्ट्रिय बहुपक्षीय एवं द्वीपक्षीय विकास निकायहरूबाट भएका पहलहरू - नापा, जलवायु परिवर्तन नीति, राष्ट्रिय सञ्चार प्रतिवेदन, अध्ययन आदि (२-४ अनुच्छेद)
- विभिन्न राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थाले गरिरहेका कामहरू - परीक्षण परियोजनाहरू, अध्ययन अनुसन्धान (२ अनुच्छेद)
- जलवायु परिवर्तन नीति तर्जुमा (२ अनुच्छेद)
- वन कार्वन साभेदारी सहूलियतमा सहभागी हुने र आर-पीन एवं आर-पीपी तयारी र पेश गर्ने क्रममा भएका परामर्श र छलफलहरू; विकास साभेदारहरूले गरेका परीक्षण परियोजनाहरू र नेपालमा रेडप्लसको तयारीका लागि भइरहेका क्रियाकलापहरू (२-३ अनुच्छेद)

१.४ राष्ट्रिय रेडप्लस रणनीति तर्जुमा प्रक्रिया

राष्ट्रिय रेडप्लस रणनीति तर्जुमाका लागि अवलम्बन गरिने प्रक्रियाका बारेमा तल उल्लिखित लगायतका विषयको विवरण उल्लेख गर्ने :

- राष्ट्रिय रेडप्लस रणनीतिको प्रारूप संरचनाको मसौदा तयारी जसमा - औचित्यता र पुष्टि सहित यसमा समावेश गरिने परिच्छेदहरू, भागहरू, सहायक भागहरू, र शिर्षकहरू;
- राष्ट्रिय रेडप्लस रणनीतिको तर्जुमा गर्दा अवलम्बन गरिएका चरणहरू देखिने गरी तयार गरिएको एउटा रेखाचित्र;
- सबै सरोकारवालाहरूको प्रतिनिधित्व हुनेगरी रेड कार्यसमूह र विज्ञहरूको एउटा टोली गठन गरिएको कुरा;
- विज्ञहरूको टोलीको सहयोगमा राष्ट्रिय रेडप्लस रणनीतिको मस्यौदा तर्जुमा गरिएको कुरा;
- राष्ट्रिय रेडप्लस रणनीतिको मस्यौदा तर्जुमा प्रक्रियामा यसको कार्यान्वयन र यसबाट प्रभावित हुने सबै सरोकारवालाहरू स्थानीयदेखि क्षेत्रीय र राष्ट्रिय तहसम्म सक्रिय सहभागी भई पूर्ण जानकारी रहेका छन् भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्ने एउटा गहन परामर्श प्रक्रिया सम्पादन गरेको कुरा ।

२ नेपालको रेडप्लस रणनीतिको मार्गदर्शक विशेषताहरू

२.१ यस परिच्छेदमा नेपालको राष्ट्रिय रेडप्लस रणनीतिका लागि आधारभूत विषय मानिने मुख्य पक्षहरू र रणनीतिको तर्जुमा तथा कार्यान्वयनका आधारहरूलाई अवधारणागत रूपमा परिभाषित गरिएको हुन्छ, जसमा तल उल्लिखित विषयहरू रहन्छन् :

२.१.१ दूरदृष्टि

- नेपालको राष्ट्रिय रेडप्लस रणनीतिमा १०-१५ वर्षको अवधिका लागि पूर्वानुमान गरिएको एउटा दूरदृष्टि सहितको भनाई,
- यस्तो दूरदृष्टि वनजन्य पर्यावरणमा सुधार, जलवायु परिवर्तन न्यूनिकरणका लागि गरिएका सफल प्रयासहरू, वनमा अश्रित जनताको सामाजिक-आर्थिक हैसियतमा सुधार र स्थानीय वन व्यवस्थापक समुदायहरूको क्षमता अभिवृद्धिको प्रदर्शनी सम्बन्धित हुनुपर्ने ।
- यस्तो दूरदृष्टिमा प्रभावकारी र प्रयाप्त संस्थागत र सुशासन संरचना एवं पद्धति सहित मानवीय र प्राविधिक क्षमताहरू पनि सम्बन्धित भएको हुनुपर्ने ।

२.१.२ धेय

- एउटा धेयको रूपमा त्यस्तो भनाई जसमा, रेडप्लस रणनीतिहरूको कार्यान्वयनबाट नेपालको प्रयासले प्राप्त गर्न चाहेको कुरा उल्लेख भएको हुनुपर्ने ।

२.१.३ उद्देश्यहरू

- उद्देश्यहरू दूरदृष्टि र धेयसम्बन्धी वाक्यहरूसँग सम्बन्धित भएको हुनुपर्छ ।
- यसमा एउटा निश्चित समयभित्र अभ्यास र प्राप्ती गर्न चाहेकका मुख्य नतिजा र परिणामहरू स्पष्ट रूपमा किटान गरी प्रस्तुत गरिएको हुनुपर्छ । निश्चित उपलब्धीहरू, सूचकहरू र क्रियाकलापहरूलाई एउटा योजना तथा नतिजामुखी खाकामा तर्जुमा र संगठित गरिनु पर्छ र यिनीहरूका आधारमा नतिजा वा परिणामहरू निर्माण भएको हुनुपर्दछ ।

२.१.४ मार्गदर्शक सिद्धान्तहरू

नेपालको राष्ट्रिय रेडप्लस रणनीतिले नेपालको विशिष्ट भू-राजनीतिक, पर्यावरणीय, वातावरणीय र सामाजिक-आर्थिक वास्तविकतालाई समेटेको हुनुपर्दछ । यस विषयको रणनीति देशको समग्र दिगो विकासको प्राथमिकताहरूसँग पनि तालमेल खाने किसिमको हुनुपर्छ । अहिले कार्यान्वयन भइरहेको आरपीपीले तल बुँदागत रूपमा उल्लिखित आधारभूत अन्तरनिहित सिद्धान्तहरू अङ्गीकार गरेको छ । यी बुँदाहरू र सहमत भएका यस्तै अन्य बुँदाहरूलाई रणनीति तर्जुमाको समग्र क्रियाकलापमा मार्गदर्शक सिद्धान्तहरूको रूपमा अवलम्बन गर्नका लागि प्रस्ताव गरिएको छ :

- १) राष्ट्रिय रेडप्लस रणनीति गरिवी न्यूनिकरण र वनको दिगो व्यवस्थापन जस्ता दोहोरा उद्देश्यहरू समेतसँग तालमेल खाने किसिमको पूर्ण रूपमा नेपालको समग्र विकास रणनीतिले लिएको दिशातर्फ मुखरित हुन्छ ।
- २) प्रभावकारी किसिमको सहभागितामूलक र परामर्शदायी प्रक्रिया अनुशरण गर्दछ ।
- ३) रेडप्लसको सन्दर्भमा नेपालको विविधतायुक्त वनजन्य पर्यावरण प्रणालीका फाइदाहरूलाई पूर्णरूपमा समेट्दै महत्व दिन्छ ।

- ४) जलवायु अनुकूलन र रेडप्लसका माध्यमबाट जलवायु परिवर्तन न्यूनिकरण गर्ने कार्यमा वनजन्य पर्यावरण प्रणालीले एउटा महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्छ भन्ने कुरालाई मान्यता प्रदान गर्दछ ।
- ५) रेडप्लसका समग्र पक्षहरूमा बहुसरोकारवालाहरूको संलग्नताको सुनिश्चितता गर्ने, सम्बन्धित सरोकारवालाहरूको क्षमताको उपयोग गर्ने र रेडप्लसको सन्दर्भमा थप क्षमता अभिवृद्धिका लागि योगदान गर्ने कार्य गर्दछ ।
- ६) रेडप्लस कार्यक्रम कार्यान्वयनको प्रक्रियामा सामाजिक, वातावरणीय र आर्थिक सुरक्षा मापदण्डहरूको सुनिश्चितता गरिन्छ ।
- ७) कार्वन स्वामित्वको अधिकार, वनको उपयोग अधिकार र भू-स्वामित्वसँग सम्बन्धित सवालहरूमा स्पष्टता गर्दै लाभको बाँडफाँटमा न्यायोचितता सुनिश्चित गरिन्छ ।
- ८) अन्तर्राष्ट्रिय तहमा विकास साभेदार एवं वित्तीय संस्था/निकायहरू र स्थानीय, क्षेत्रीय र राष्ट्रिय तहमा सम्बन्धित क्षेत्रहरू र फाइदावालाहरूका बीचमा प्रभावकारी समन्वय गर्ने पद्धतिहरू स्थापना गरिन्छ ।
- ९) कार्वन क्रेडिटको दोहोरो गणना हुने कुरालाई हटाउने कुराको सुनिश्चितता गरिन्छ ।
- १०) उपयुक्त किसिमको राष्ट्रिय वन सूचना तथा अनुगमन प्रणालीको विकास गरिन्छ ।

२.१.५ क्षेत्र निर्धारण

- रेडप्लसको क्षेत्रले निम्न बमोजिमका अङ्गहरूलाई सम्बोधन गर्नुपर्दछ : १) हामीले रेडप्लसका प्रयासहरूलाई वन क्षेत्र उपयोगमा मात्र सिमित गर्दछौं की अन्य भू-उपयोगलाई पनि समेट्दछौं ?, २) हामीले नितान्त रूपमा वन विनाश घटाउने कुरालाई मात्र ध्यान दिन्छौं की यस कार्यमा वन क्षयीकरणलाई पनि समेट्दछौं ?, ३) हामीले वन कार्वन संरक्षण, वनको दिगो व्यवस्थापन र वन कार्वन सञ्चिति अभिवृद्धिलाई पनि वन क्षेत्र अन्तर्गत नै समेट्दछौं त ? ४) माथि तीनवटा बुँदाहरूमा उल्लिखित क्रियाकलापहरू मध्ये कुन विशेष क्रियाकलापलाई हामी गणना गर्न चाहन्छौं ?
- रेडप्लसको कार्यक्षेत्रले माथि उल्लिखित चारवटा बुँदाहरू राष्ट्रिय रेडप्लस रणनीति कार्यान्वयनको शुरुआतदेखि नै पूर्णरूपमा सम्पादन गर्न शुरु गर्छौं वा गर्दैनौं भन्ने कुरा स्पष्ट पार्नु जरुरी हुन्छ अथवा हाम्रो कार्वन सञ्चिति अनुगमन गर्ने प्रविधिमा सुधार गर्दै र क्षमता अभिवृद्धि गर्दै यी प्रत्येक अङ्गहरूलाई विभिन्न चरणमा कार्यान्वयन गर्छौं भन्ने कुरा पनि स्पष्ट पार्नु पर्छ ।

२.१.६ रेडप्लस कार्यान्वयनको तह

- तह अर्थात क्रेडिटिङ्ग तहको अभिप्राय कुन तहमा कार्वन अभिलेखिकरण गरिन्छ र कुन तहमा कोष तथा आर्थिक उत्प्रेरणा प्राप्त हुन्छ भन्ने कुरा स्पष्ट पार्नु रहेको हुन्छ ।
- विश्वव्यापी छलफलमा तहसम्बन्धी तीनवटा पद्धतिहरू समावेश गरेका छन् : १) प्रादेशिक/क्षेत्रीय तह जहाँ परियोजनालाई प्रत्यक्ष सहयोग उपलब्ध हुन्छ; २) राष्ट्रिय तह जहाँ राज्य/राष्ट्रहरूलाई प्रत्यक्ष सहयोग प्राप्त हुन्छ र ३) समश्रेणी वा मिश्रित तह जहाँ राज्य/राष्ट्र र परियोजनाहरूलाई संयुक्त रूपमा प्रत्यक्ष सहयोग उपलब्ध हुन्छ ।
- माथि उल्लिखित प्रत्येक तीनवटै पद्धतिहरूका आ-आफ्नै तुलनात्मक फाइदा र वेफाइदाहरू रहेका छन् । मुलुकको विद्यमान सामाजिक-राजनीतिक वातावरणमा तीनवटा पद्धतिहरूमध्ये कुन पद्धतिले राज्यलाई खुद उच्चतम फाइदाहरू सुनिश्चित गर्छ भन्ने कुराको विश्लेषण गरिएको हुनुपर्छ ।
- आरपीपीमा समश्रेणी अर्थात मिश्रित पद्धतिलाई महत्व दिइएको छ, जुन तीनवटा पद्धतिमध्ये निकै सहज हुन्छ । यसले राष्ट्रिय र प्रादेशिक/क्षेत्रीय तहका परियोजनाहरूको सह-अस्तित्व र परिपुरक हुनेगरी अगाडी बढ्ने अनुमति दिन्छ । यसको सवल पक्ष भनेको काम गर्दै र सिक्दै जाने र सोही अनुरूप लाभ लिने कुरा हो, र यसले क्षमता अभिवृद्धि गर्दै कार्यसम्पादनमा थप सुधार गर्न पनि सघाउँछ ।
- नेपाल र अन्य विकासोन्मुख देशहरूमा प्राप्त भएका सिकाइहरूलाई आधार मान्दै नेपालका लागि कुन तहको रेडप्लस परियोजना उपयुक्त हुन्छ भन्ने कुराको निकै सावधानीपूर्वका विश्लेषण गर्नुपर्ने हुन्छ ।

२.१.७ कार्यान्वयन पद्धति

- राष्ट्रिय रेडप्लस रणनीति कार्यान्वयनको उद्देश्य वन विनाश र वन क्षयीकरणका कारक तत्वहरू हटाउनु, वनको पूनर्स्थापना र संरक्षणका उपायहरू बढाउनु र वन कार्वन सञ्चिति अभिवृद्धि गर्न वनको दिगो व्यवस्थापन गर्नु रहेको हुन्छ ।
- यसका लागि विद्यमान नीतिगत सुधार र वन क्षेत्र तथा अन्य सम्बन्धित क्षेत्रभित्र नविन उपायहरू लागु गर्नु आवश्यक हुनेछ ।
- नेपालले समुदायमा आधारित विभिन्न वन र साभेदारी वन व्यवस्थापन पद्धतिहरूको सफलतापूर्वक व्यवस्थापन गरेकोले रेडप्लससम्बन्धी क्रियाकलापका लागि एउटा बहुस्तरीय र बहुसरोकारवाला दृष्टिकोण र वनसम्बन्धी नीतिगत उपायहरूको सिर्जना र कार्यान्वयनको लागि एउटा बहुक्षेत्रीय दृष्टिकोण सहायकसिद्ध हुनेछ ।

२.१.८ वन क्षेत्रको उत्सर्जनको आधार विन्दु/वनको आधार विन्दु

- पपुवा न्यू गिनी नामक देशले गरेको परिभाषा अनुसार वन क्षेत्रको उत्सर्जनको आधार विन्दु भन्नाले पूर्वानुमान गरिए अनुसार एउटा निश्चित आधार अवस्थाको समयावधीमा निश्चित भौगोलिक क्षेत्रभित्रबाट भएको खुद उत्सर्जन परिमाणलाई जनाउँछ भने वनको आधार विन्दु भन्नाले पूर्वानुमान गरिए अनुसार एउटा निश्चित आधार अवस्थाको समयावधीमा निश्चित भौगोलिक क्षेत्रभित्रबाट भएको खुद उत्सर्जन र पूनःसञ्चिति (वायुमण्डलमा भएको उत्सर्जनलाई फर्काउने) परिमाणलाई जनाउँछ^१ । वन क्षेत्रको उत्सर्जनको आधार विन्दु तयार गर्दा नसमेटिएको पूनःसञ्चितिलाई वनको आधार अवस्थामा समेटिएको हुन्छ ।
- वन क्षेत्रको उत्सर्जनको आधार विन्दु र वनको आधार विन्दु भू-उपयोगसम्बन्धी एतिहासिक तथ्याङ्कहरू, हरितगृह ग्याँस उत्सर्जन र पूनःसञ्चितिसम्बन्धी विवरण, सामाजिक आर्थिक परिवृत्त आदिमा आधारित रहेको हुन्छ । यस्तो आधार विन्दु एक पटक निर्धारण भएपछि, सो प्रयोजनाका लागि तर्जुमा भएको कार्यक्रम कार्यान्वयन नभएसम्म त्यसमा परिवर्तन हुँदैन ।
- नेपालले कार्वन उत्सर्जन र पूनःसञ्चिति गरी दुबै कुरालाई विचार गरी सोही अनुसार वन क्षेत्रको उत्सर्जनको आधार विन्दु र वनको आधार विन्दु तयार गर्नुपर्छ ।
- यस प्रारूप संरचनामा कार्वन क्रेडिटको आधार अवस्थाका लागि वनको आधार अवस्थासम्बन्धी विस्तृत रूपमा छुट्टै परिच्छेद राखिएको छ । नेपालको आफ्नै परिवेशलाई विचार गर्दै कसरी वन क्षेत्रको उत्सर्जनको आधार विन्दु र वनको आधार विन्दु तय गरिन्छ, भन्ने बारेमा यस परिच्छेदमा संक्षिप्त रूपमा उल्लेख गर्नु विशेष महत्वपूर्ण हुन्छ ।

२.१.९ वन कार्वन अक्षय कोष

- राष्ट्रिय रेडप्लसको वित्तीय संरचनाका लागि मुख्य विकल्पहरू अन्तर्गत : १) राष्ट्रिय बजेट अन्तर्गत एउटा रेडप्लस कोषको व्यवस्थापन गर्ने; २) राज्यको प्रशासन अन्तर्गत एउटा छुट्टै रेडप्लस कोषको व्यवस्था गर्ने; र ३) रेडप्लस कोषका लागि छुट्टै संस्थाको स्थापना गर्ने । परियोजना तहमा पनि रेडप्लस वित्तीय प्रणाली स्थापना हुन सक्छ ।
- राजनीति मान्यता, सुशासन, समन्वयसम्बन्धी क्षमता, दक्षता, प्रभावकारिता, समन्याय र सह-लाभ^२ आदिको आधारमा मूल्यांकन गर्दा माथि उल्लिखित यी प्रत्येक विकल्पहरूका तुलनात्मक रूपमा आफ्नै सबल पक्ष र कमजोरीहरू रहेका छन् ।

^१http://unfccc.int/files/methods_and_science/lulucf/application/pdf/png_conrad_png_views_on_reference_emission_levels_and_reference_levels.pdf

^२ Vatn and Angelsen (2009)

- राज्यद्वारा व्यवस्थापन र सञ्चालन गरिने रेडप्लसको सेरोफेरोमा रहन सक्ने चुनौति र सवालहरूलाई पूर्वानुमान गर्दै आरपीपीमा रेडप्लस कोषको व्यवस्थापनको लागि एउटा छुट्टै वन कार्वन अक्षय कोषको स्थापना गर्ने कुरामा जोड दिएको छ । राष्ट्रिय प्रकृति संरक्षण कोषको सापेक्षित सफलता र नेपाल एवं अन्यत्र भएका यस्तै किसिमका अक्षय कोष प्रणालीलाई हेर्दा यस्तो किसिमको कोषको पनि महत्व रहेको हुन्छ ।
- माथि बुँदा नं. २ मा उल्लेख गरिए अनुसार छनौट गरिएका केही मुख्य कार्यसम्पादन सूचकहरूका आधारमा माथि उल्लिखित सबै विकल्पहरूको गहन रूपमा मूल्यांकन गर्नुपर्दछ । त्यसैगरी, छनौट गरिएको कार्वन कोष संरचनाको छनौट गर्नुपर्नाको कारण पनि पुष्टि गर्नुपर्दछ र विगतका अनुभवका आधारमा सुधारका उपायहरू पनि समावेश गर्नुपर्दछ ।

२.१.१० वित्तीय पद्धति

- रेडप्लसको वित्तीय पद्धतिका बारेमा भइरहेका छलफलहरूले खासगरी प्रारम्भिक तयारी चरणका लागि विभिन्न वित्तीय स्रोतहरू विद्यमान छन् भन्ने कुरा देखाउँछ, जस्तै : स्वयंसेवी योगदानबाट प्राप्त हुने स्रोत (विश्व बैंक/वन कार्वन साभोदारी सहूलियत, संयुक्त राष्ट्रसंघीय रेड कार्यक्रम, द्वीपक्षीय पहलहरू); बजारमा आधारित स्रोत (स्वयंसेवी कार्वन व्यापार) र कोषमा आधारित वित्तीय स्रोत (कानुनी आधारमा सरकार बीच हुने कार्वन व्यापार) ।
- तयारी चरण पछिको परीक्षण चरण र रेडप्लस रणनीति कार्यान्वयन चरणका लागि बहुपक्षीय/द्वीपक्षीय स्रोत, वन कार्वन साभोदारी सहूलियत र महासन्धिक पक्ष राष्ट्रहरूको बैठकको अख्तियारी अनुसार स्थापित हरित जलवायु कोष उपयुक्त वित्तीय स्रोत हुन सक्दछन् ।
- अन्य वित्तीय स्रोत तथा पद्धतिको रूपमा अनुसूची १ अन्तर्गतका मुलुकहरूमा कार्वन उत्सर्जन अनुमति विक्रीबाट प्राप्त राजस्व पनि हुन सक्छ । युरोपेली समुदायको उत्सर्जन व्यापार योजना एउटा मुख्य वित्तीय स्रोत हुन सक्छ, तथापि तत्काल वन विनासबाट हुने उत्सर्जन कटौतिसम्बन्धी कार्वन व्यापारलाई यस योजनामा समेटिएको छैन र अन्यत्र कार्वन उत्सर्जन कटौति गरी आफ्नो कोटा पुरा गर्ने योजनाको रूपमा संयुक्त राज्य अमेरिकाले योजना बनाएको देखिन्छ ।
- अन्य राष्ट्रिय तथा क्षेत्रीय कार्वन व्यापार र स्वयंसेवी कार्वन व्यापारको विकास र विस्तार हुने सम्भावना रहेका छन् ।
- रेडप्लस नीति तथा रणनीति कार्यान्वयनको कारण वन कार्वन सञ्चितिमा आएको परिवर्तन मापनसम्बन्धी नमूना (अस्थायी) सूचकहरूमा सहमति भएमा एउटा अन्तरिम कार्यसम्पादन तहको रूपमा रेडप्लस अन्तर्गत नतिजा देखाएर वित्तीय स्रोत प्राप्त गर्ने कुरा पनि एउटा माध्यम हुन सक्छ ।
- रेडप्लस रणनीतिको कार्यान्वयनका लागि नेपालमा प्राप्त हुनसक्ने उपलब्ध विभिन्न विकल्पहरूको मूल्यांकनका आधारमा उपयुक्त वित्तीय प्रणाली प्रस्ताव गर्नुपर्दछ ।

२.२ रेडप्लसका लागि विद्यमान नीतिगत र संस्थागत सन्दर्भ

२.१.१ वन, जैविक विविधता, वातावरण र जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी नीति

संक्षिप्त प्रारूप (प्रत्येकका लागि एक अनुच्छेद)

- वन नीति, ऐन र नियमावलीहरू
- जलवायु परिवर्तन नीति
- राष्ट्रिय भू-उपयोग नीति
- राष्ट्रिय खर्क नीति
- राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण ऐन र नियमावलीहरू
- राष्ट्रिय जैविक विविधता रणनीति र कार्यान्वयन योजना

- राष्ट्रिय सिमसार नीति
- राष्ट्रिय जलस्रोत नीति/रणनीति
- राष्ट्रिय सिंचाइ नीति
- राष्ट्रिय जलविद्युत नीति
- वातावरण संरक्षण ऐन र नियमावली (वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन)
- राष्ट्रिय अनुकूलन योजना र स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजना
- अन्य सान्दर्भिक नीति तथा रणनीतिहरू

२.२.२ सामाजिक र वातावरणीय सुरक्षा मापदण्ड

- नेपालको अन्तरिम संविधान
- वातावरणीय नीति, ऐन, नियमावलीहरू, वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन निर्देशिका
- स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन र नियमावली
- आदिवासी जनजाति उत्थान राष्ट्रिय प्रतिष्ठान ऐन २०५८
- सामुदायिक वनसम्बन्धी ऐन, नियमावली, निर्देशिका र मार्गदर्शन
- संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापनसम्बन्धी ऐन र नियमावलीहरू
- सहभागितामूलक जलाधार क्षेत्र व्यवस्थापनसम्बन्धी नियमहरू
- साभेदारी वनसम्बन्धी निर्देशिकाहरू
- अन्य सम्बन्धित नीति तथा कानूनहरू

३. रेडप्लस रणनीति तर्जुमा

३क. वन कानून, नीति, सुशासन र भू-उपयोग तथा भू-उपयोग परिवर्तनका कारक तत्वहरूको मूल्यांकन

यस खण्ड ३क मा आपसमा नजिकको अन्तरसम्बन्ध रहेका पाँचवटा तत्वहरू रहेका छन्, ती हुन् : भू-उपयोग, भू-उपयोग परिवर्तनका कारक तत्वहरू, वन कानून, नीति र सुशासन । आधारभूत विशेषता पहिचानका लागि यिनीहरूको समीक्षा हुनुपर्छ, जसले प्रत्येक तत्वहरूका बीचको अन्तरसम्बन्धलाई औल्याउँछ ।

भू-उपयोग समीक्षा

आरपीपीमा के कुरा अभिलेखित गरिएको छ ?

- आरपीपीको २क.२, अनुच्छेद १, २ र ३ (नक्शा सहित) मा वन र भाडीको परिभाषा सहित नेपालको भू-उपयोगका बारेमा विस्तारित रूपमा उल्लेख गरिएको छ ।

के गर्नु आवश्यक पर्दछ ?

- एतिहासिक भू-उपयोगको प्रवृत्तिको एउटा तत्कालिन पूर्ण समीक्षा
- नीति तथा कार्यक्रमहरूको माध्यमबाट वन क्षेत्रको भू-उपयोग सुधारका लागि गरिएका प्रयासहरूको पूर्ण विवरण ।
- भू-स्वामित्व र सुशासनका सान्दर्भिक सवालहरूको मूल्यांकन
- प्राकृतिक स्रोतमाथिको अधिकार र सुशासनसँग जोडिएका सवालाहरूको मूल्यांकन

प्रस्तावित खण्ड/उप-खण्ड

३क.१ भू-उपयोगको मूल्यांकन

३क.१.१ भू-उपयोग प्रवृत्ति

आरपीपी कार्यान्वयनको शिलशीलामा सम्पन्न गरिने अध्ययनहरूमा आधारित भई विकास गर्ने :

- विद्यमान भू-उपयोगको संक्षिप्त विवरण प्रस्तुत गर्ने (प्राकृतिक तथा भौगोलिक तथ्यांक सहित) र आवश्यक भएमा र भू-उपयोगका तथ्यांकहरूमा भिन्नता भएमा समीक्षा गर्ने ।
- आरपीपीमा प्रस्तुत गरिए अनुसार भौगोलिक क्षेत्रहरूमा रहेको भू-उपयोगको एतिहासिक प्रवृत्तिको संक्षिप्त विवरण प्रस्तुत गर्ने ।
- भूस्रोत मापन परियोजना र त्यसपछि समय समयमा भएको वन स्रोत सर्वेक्षण लगायतमा तथ्यांकका विभिन्न स्रोतहरूमा उल्लेख गरिए अनुसार भौगोलिक क्षेत्रहरूमा भएको भू-उपयोग परिवर्तनसम्बन्धी प्रवृत्तिको बारेमा समीक्षा प्रस्तुत गर्ने र हालैका वर्षहरूमा गरिएका अध्ययनहरूका निष्कर्षहरूमा आधारित रहेर त्यसमा सुधार गर्ने ।

३क.१.२ वन क्षेत्र उपयोगमा सुधार, वनको हैसियत कायम र वन विनास तथा वन क्षयीकरण सम्बोधनका लागि हालसम्म भएका प्रयासहरू

आरपीपीमा प्रस्तुत गरिए अनुसार यो उपखण्ड आरपीपी कार्यान्वयनका क्रममा सम्पन्न भएका अध्ययनका निष्कर्षहरूमा आधारित तल उल्लिखित कुराहरू उल्लेख हुनुपर्नेछ :

- वन नीति र कार्यक्रमहरूको विकासक्रमको संक्षिप्त विवरण ।

- खासगरी सहभागितामूलक वन व्यवस्थापन पहलहरू, संरक्षित क्षेत्र व्यवस्थापन, र सरकारी नियन्त्रणमा रहेको बाँकी राष्ट्रिय वनको व्यवस्थापनसम्बन्धी नीति तथा कार्यक्रमहरूका उपलब्धी र कमीकमजोरीहरूको सटिक विश्लेषण ।
- हाल सञ्चालित वन व्यवस्थापन प्रयासहरूको सलव पक्ष र कमीकमजोरीहरूको विश्लेषण जस्तै : वनको बहुपक्षीय उत्पादन अभ्यासहरू, दिगो उत्पादकत्व अभिवृद्धिका लागि वैज्ञानिक उपायहरू र उत्सर्जन कटौतिको सम्भावना बढाउने जस्ता कार्यहरूको अनुसन्धानमा कमी ।

३क.१.३ भू-स्वामित्व र सुशासनका सान्दर्भिक सवालहरूको मूल्यांकन

आरपीपी कार्यान्वयनको शिलशीलामा सम्पन्न गरिने अध्ययनहरूमा आधारित भई यस मूल्यांकनमा तलका कुराहरू समेटिएको हुनुपर्छ :

- वन क्षेत्रको स्वामित्वसम्बन्धी राज्यको व्यवस्था, सामुदायिक सम्पत्तिसम्बन्धी व्यवस्था, खुल्ला स्रोत र निजी सम्पत्तिसम्बन्धी व्यवस्थाहरूको बारेमा एउटा विश्लेषण प्रस्तुत गर्ने । यसले एउटै वन क्षेत्रमाथि दावी गर्ने वनसम्बन्धी निकाय र वनसम्बन्धी निकायभन्दा बाहिरका निकायका बीचको कुराहरू र वन प्रशासन, समुदाय र व्यक्तिगत अन्तरनिहित इच्छाहरूलाई सम्बोधन गर्नेछ । यस विश्लेषणले वन स्रोत, वनका उत्पादन र वनको उपयोगमा कसको पहुँच र नियन्त्रण छ भन्ने कुरा स्पष्ट पार्नुपर्नेछ । यस्तो विश्लेषण वन राष्ट्रियकरण गर्नुपूर्व र त्यस पश्चात्को अवस्था, सहभागितामूलक वन व्यवस्थापन नीति अनुमोदन गर्नुभन्दा पहिला र सो पश्चात्को अवस्था आदि गरी विभिन्न समय रेखाको आधारमा गर्न सकिन्छ ।
- उपयुक्त भएसम्म प्रथाजनित व्यवस्था र कानूनी व्यवस्था बीचको भिन्नता र वैधानिक व्यवस्था र व्यवहारिक व्यवस्था बीचको भिन्नताको बारेमा संक्षिप्त विवरण दिनु पर्ने हुन्छ ।
- अगाडीका बुँदाहरूमा उल्लेख गरिएका विभिन्न स्वामित्व पद्धतिहरूमा रहेको सुशासन चाँजोपाँजोको विश्लेषणका साथै सम्भव भएसम्म यी विषयसँग जोडिएका अन्य सवालहरूको पनि विश्लेषण गर्नुपर्ने हुन्छ ।

३क.१.४ प्राकृतिक स्रोतमाथिको अधिकार^३ र सुशासनसँग जोडिएका सवालाहरूको मूल्यांकन

- विभिन्न किसिमका वन व्यवस्थापन पद्धतिमा रहेको प्राकृतिक स्रोतमाथिको अधिकारको बारेमा एउटा मूल्यांकन प्रस्तुत गर्नुपर्दछ । यस अन्तर्गत जस्तै : सरकरद्वारा व्यवस्थित वन (निकुञ्ज, अरक्षहरू र संरक्षित वनहरू), सहभागितामूलक वन व्यवस्थापन प्रणालीहरू (सामुदायिक वन, मध्यवर्ति वन, कबुलियति वन, धार्मिक वन, साभेदारी वन) र सहभागितामूलक जलाधार व्यवस्थापन प्रणालीहरू पर्न सक्दछन् ।
- वनस्रोतमा विरोधाभाषी कानूनका आधारमा दावी गर्ने सन्दर्भमा वन क्षेत्र र स्थानीय विकास, खानी तथा खनिज पदार्थ, कृषि, उर्जा, सार्वजनिक निर्माण कार्य, जलस्रोत, पर्यटन आदिको प्राकृतिक स्रोतमाथिको अधिकारको बारेमा एउटा मूल्यांकन प्रस्तुत गर्नुपर्दछ ।
- माथि उल्लिखित प्रत्येक सम्बन्धित सवालाहरू भित्रको सुशासन प्रद्धतिको बारेमा पनि छलफल गरिएको हुनुपर्छ ।

भू-उपयोग परिवर्तनका कारक तत्वहरू

आरपीपीमा के कुरा अभिलेखित गरिएको छ ?

- प्रारम्भिक विश्लेषणबाट वन विनाशका नौवटा कारक तत्वहरू, त्यसका अन्तरनिहित कारणहरू र ती प्रत्येक अन्तरनिहित कारणहरूले प्रभाव पारेका क्षेत्रहरूको पहिचान (अनुसूची २बी१),
- तराई र चुरेको सन्दर्भमा वन विनाशका प्रत्यक्ष कारक तत्वहरूको पहिचान,

^३ यस विषयमा विस्तृत जानकारीका लागि अनुसूचीको बुँदा १ हेर्नुहोस् ।

- सामुदायिक वनको सफलताका बावजूद मध्य-पहाडमा पनि वन विनाशका कारक तत्वहरूले भूमिका खेलिरहेको,
- अपवादको रूपमा इन्धनको लागि काठ दाउराको अत्यधिक प्रयोग र काठ तस्करीका कारण वन विनाश र वन क्षयीकरणमा बृद्धि भएको केही प्रमाणहरू बाहेक उच्च पहाडी क्षेत्रमा वन विनाश र क्षयीकरणको अवस्था अस्पष्ट रहेको,
- वन विनाशका कारक तत्व र त्यसका अन्तरनिहित कारणहरूका बारेमा एउटा सारसंक्षेप (अनुसूची २ए१),
- अन्तरनिहित कारणहरूका बारेमा एउटा समीक्षा,
- वन विनाश र वन क्षयीकरणका कारक तत्वहरूका बारेमा अध्ययन गर्नुपर्ने विषयका प्रस्तावहरू ।

के गर्नु आवश्यक छ ?

- खण्ड ३ए.१.२ र ३ए.१.३ मा प्रस्तुत गरिएको मूल्यांकनका आधारमा वन विनाश र वन क्षयीकरणका प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष कारक तत्वहरूको पहिचान गर्ने र आरपीपीमा दिइएको जानकारी अनुरूप नै थप अध्ययन र परामर्शहरू गरी यसमा टेवा पुऱ्याउने,
- भौगोलिक क्षेत्रको हिसावले वन विनाश र वन क्षयीकरणका प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष कारक तत्वहरूलाई प्राथमिकीकरण गर्ने (अनुसूची २बी.१ लाई थप सुधार गर्नमा ध्यान केन्द्रित गर्ने),
- वन क्षेत्र र वन क्षेत्रबाहिरबाट सृजना हुने वन विनाशका प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष कारक तत्वहरूका अन्तरनिहित कारणहरूको विश्लेषण गर्ने (यसमा अनुसूची २बी.१ मा पनि सुधार गर्ने कुरा समेत पर्ने) ।

प्रस्तावित खण्ड/उपखण्ड

३क.२ भू-उपयोग परिवर्तनका कारक तत्वहरूको मूल्यांकन

आरपीपी कार्यान्वयनको क्रममा वन विनाशका कारक तत्वहरूका बारेमा सम्पन्न गरिने अध्ययनका निष्कर्षहरूमा आधारित रहेर मूल्यांकनलाई बलियो बनाउने ।

३क.२.१ वन विनाश र वन क्षयीकरणका कारक तत्वहरूको पहिचान र प्राथमिकीकरण

- वन क्षेत्र र यससँग आवद्ध रहेका क्षेत्रगत नीतिहरू, सुशासन संरचना र कार्यान्वयन ढाँचाहरूमा जरा गाडेर हरेको सुक्ष्म आर्थिक पक्ष र बृहत्तर आर्थिक तहका नीतिहरू र सुशासन संयन्त्र एवं संरचनासँग सम्मिलित प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष कारक तत्वहरूको पहिचान गर्ने,
- भौगोलिक क्षेत्रको हिसावले वन विनाश र वन क्षयीकरणका प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष कारक तत्वहरूलाई प्राथमिकीकरण गर्ने,
- सम्बन्धित सरोकारवालाहरूसँग परामर्श शुरु गर्ने, प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष कारक तत्वहरूका बारेमा सरोकारवालाहरूबाट मान्यता लिने र कारक तत्वहरूको सूचीमा थप सुधार गर्ने,
- प्राथमिकीकरण गरिएको कारक तत्वहरूका बीचको अन्तरसम्बन्धलाई उजागर र विश्लेषण गर्ने र कारण विश्लेषण एवं एउटा तालिका विकास गर्ने कार्यको शुरुआत गर्ने,
- वन विनाशका प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष कारक तत्वहरूको अन्तिम सूची विकास गर्ने ।

३क.२.२ वन विनाश र वन क्षयीकरणका कारक तत्वहरूको अन्तरनिहित कारणहरूको विश्लेषण

- ३क.२.१ का निष्कर्षहरूका आधारमा थप विश्लेषण गर्ने र आरपीपीमा दिइएको अनुसूची २ए.१ मा थप सुधार गर्ने,
- प्राथमिकीकरण गरिएका अन्तरनिहित कारणहरूको विश्लेषण गर्ने कार्यको शुरुआत गर्ने ।

वनसम्बन्धी नीति तथा कानून

आरपीपीमा के कुरा अभिलेखित गरिएको छ ?

- वन विनाश र वन क्षयीकरण सम्बोधनका प्रयासहरू भन्ने शिर्षक अन्तर्गत नीति र कानूनका बारेमा व्यापक रूपमा वर्णन गरिएको छ,
- वन क्षेत्रमा सुशासन सुधार, कानून कार्यान्वयन र नीतिहरूको बारेमा एउटा विश्लेषणात्मक अध्ययन गर्न प्रस्ताव गरिएको छ ।

के गर्नु आवश्यक छ ?

- रेडप्लसको सन्दर्भमा वनसम्बन्धी नीति तथा कानून र नियमको बारेमा एउटा महत्वपूर्ण मूल्यांकन गर्ने^४ ।

प्रस्तावित खण्ड/उपखण्ड

३क.३ रेडप्लसका सन्दर्भमा वनसम्बन्धी नीति र कानूनको मूल्यांकन

आरपीपी कार्यान्वयनको क्रममा वनसम्बन्धी नीति, कानून र सुशासन सुधारका बारेमा सम्पन्न गरिने अध्ययनका निष्कर्षहरूमा आधारित रहेर मूल्यांकनलाई बलियो बनाउने ।

३क.३.१ रेडप्लसका सन्दर्भमा वनसम्बन्धी नीति र कानूनको सबल पक्ष र कमीकमजोरीहरू

- कमीकमजोरीहरूलाई मध्यनजर गर्दै वनसम्बन्धी नीति र कानूनको एउटा संक्षिप्त सिंहावलोकन प्रदान गर्ने र यीनले वन विनाश र वन क्षयीकरणका करक तत्वहरूलाई योगदान गर्दछन् वा गर्दैनन् भन्ने बारेमा स्पष्ट पार्ने,

३क.३.२ विद्यमान कमीकमजोरीहरूलाई हटाउन लिइएको कार्यक्रमिक उपाय एवं नीतिहरू र त्यसका नतिजाहरू

- कमीकमजोरीहरू हटाउनका लागि अवलम्बन गरिएका उपायहरूको कार्यसम्पादनमा कमी आउनु पछाडीका सवालहरू समेत र पहिचान भएका कमीकमजोरीहरू सम्बोधनका लागि विगतमा अवलम्बित उपायहरूसम्बन्धी छलफल,
- वन विनाश, वन क्षयीकरण र भू-उपयोग परिवर्तनका प्रवृत्तिहरूलाई किटान गर्न र बुझ्नका लागि रेडप्लसको कार्यान्वयनको चरणमा कुनै उपायहरू अगालिएका भए त्यस्ता के उपायहरू अवलम्बन गरिएका थिए र देशमा निर्माण गरिएका विद्यमान नीति, कानूनी र आर्थिक विषयका सन्दर्भमा यी परिवर्तनहरूका बीचमा सम्बन्ध रहनुको कारणबारे छलफल,
- अवलम्बन गरिएका उपायहरूबाट अपेक्षित नतिजाहरू किन प्राप्त भए वा भएनन् भन्ने कुराको मुख्य कारणहरूबारे छलफल ।

३क.३.३ नीति, कानून र कार्यान्वयन दृष्टिकोणहरूमा परिवर्तनका माध्यमबाट वन विनाश र वन क्षयीकरणका मुख्य कारक तत्वहरूलाई सम्बोधन गर्ने आगामी उपायहरू

- वन विनाश र वन क्षयीकरणका मुख्य कारक तत्वहरूलाई सम्बोधन गर्ने उपायहरूको पहिचान र विस्तृतिकरण गर्ने । यो कार्य कानून, नीति, संस्थागत र कार्यान्वयन संरचनाहरूमा रहेको कमीकमजोरीको गहिराईमा आधारित हुनुपर्नेछ ।

⁴ कृपया अनुसूचीको बुँदा ३ मा हेर्नुहोस् ।

सुशासन

आरपीपीमा के कुरा अभिलेखित गरिएको छ ?

- बहुसरोकारवाला दृष्टिको कमी, सम्बन्धित क्षेत्रहरूका बीचमा समन्वयको कमी, जनता र संरक्षित क्षेत्रका बीच द्वन्द्व, वन पैदावारको व्यापार असफल हुनु, वन क्षेत्रका लागि प्रयाप्त आर्थिक स्रोत नछुट्याइनु, जीडीपीका लागि वन क्षेत्रले पुऱ्याएको योगदानको कममूल्यांकन हुनु, वन क्षेत्रमा क्षेत्राधिकार र अधिकारको बारेमा विवादास्पद क्षेत्राधिकार, क्षेत्रगत विशेष नीति र कार्यक्रमहरूको विकास गर्दा एकलकाटे रूपमा गरिनु, व्यापक गरिवी हुनु, आर्थिक अवशर र रोजगारीको अवशरहरू कम हुनु र सेवा प्रदायकहरूमा रकम खोज्ने मनोवृत्ति आदिलाई अनुच्छेद ३३-३४ मा सुशासनलाई कमजोर बनाउने मुख्य अन्तरनिहित कारणहरूको रूपमा मुख्य शब्दहरू राखिएको ।

के गर्नु आवश्यक छ ?

- रेडप्लसको सन्दर्भमा सुशासनको अवस्थाको एउटा मूल्यांकन

प्रस्तावित खण्ड/उपखण्ड

३क.४ रेडप्लसका सन्दर्भमा सुशासनको अवस्थाको बारेमा एउटा मूल्यांकन

आरपीपी कार्यान्वयनको क्रममा वनसम्बन्धी नीति, कानून र सुशासनका बारेमा सम्पन्न गरिने अध्ययनका निष्कर्षहरूमा आधारित रहेर मूल्यांकनलाई बलियो बनाउने ।

३क.४.१ विद्यमान सुशासन संरचना र संयन्त्रहरूमा रेडप्लस अनुकूलताको हद

- सामान्य रूपमा सुशासनको संरचना र खासगरी वन क्षेत्रको विद्यमान सुशासन संरचना (संस्थागत/क्रियात्मक) र संयन्त्र (सेवा प्रदान गर्ने ढाँचाहरू) को बारेमा एउटा संक्षिप्त सिंहावलोकन प्रस्तुत गर्ने,
- वन क्षेत्रको संरचना र संयन्त्रमा र वन क्षेत्रभन्दा बाहिरको सुशासन संरचना र संयन्त्रमा रहेको कमीकमजोरीमा ध्यान दिने र यसले वन विनाश र वन क्षयीकरणका लागि कसरी योगदान गरिरहेका छन् भन्ने बारेमा स्पष्ट पार्ने,

३क.४.२ परिहचान भएका कमीकमजोरी समाधानका लागि विगतमा अवलम्बन गरिएका उपायहरू र त्यसका नतिजाहरू

- पहिचान भएका कमी कमजोरीहरू सम्बोधनका लागि विगतमा के उपायहरू अवलम्बन गरिएको थियो ? सुशासन सुधारका लागि चालिएका कदमहरूको कार्यसम्पादन कमजोर हुनुमा के कस्ता सवालहरूले भूमिका खेलेका थिए ?
- वन क्षेत्रमा विशेष ध्यान दिदै समग्र सुशासनको अवस्थामा सुधार गर्न र वन विनाश तथा वन क्षयीकरणका कारक तत्वहरूका बीचको सम्बन्ध बुझ्न र सम्बोधन गर्नका लागि आरपीपी कार्यान्वयन चरणमा के कार्यहरू गरिएको थियो ?

३क.४.३ सुशासनमा सुधारका माध्यमबाट वन विनाश र वन क्षयीकरणको सवाललाई सम्बोधन गर्ने आगामी उपायहरू

- विशेष प्राथमिकताका साथ वन विनाश र वन क्षयीकरणका सुशासनसम्बद्ध मुख्य कारक तत्वहरूको सम्बोधनका उपायहरू पहिचान र विस्तृतीकरण गर्ने ।

३ख. रणनीतिक विकल्पहरू

- रणनीतिक विकल्पहरू देशको विशेष परिस्थिति अनुसारका हुन्छन् । रणनीतिहरू मुख्य रूपमा भू-उपयोग र यससम्बद्ध कारक तत्वहरूमा निर्भर रहेका हुन्छन्, जसले विद्यमान सामाजिक, आर्थिक, संस्थागत र कानूनी वातावरणलाई प्रतिबिम्बित गर्दछन् ।
- यी रणनीतिहरूले भू-उपयोगसम्बन्धी विशेष अभ्यासहरूलाई उत्साहित वा निरुत्साहित गर्नका लागि उत्प्रेरणा वा अवरोध सिर्जना गर्दछ ।

आरपीपीमा के कुरा अभिलेखित गरिएको छ ?

- आरपीपीमा राष्ट्रिय र प्रादेशिक तहमा विभिन्न सरोकारवालाहरूका लागि सुधारिएका नीतिहरू, नियमहरू, व्यवस्थापकीय अभ्यासहरू र प्राविधिक सीपहरूलाई संयुक्त रूपमा रहेन गरी रणनीतिक विकल्पहरू पहिचान गरिएका छन्,
- वनमा हस्तक्षेप हुने क्षेत्रबाट अवश्यंभावी रूपमा आउने वन विनाशका कारक तत्वहरूको सम्बोधनका लागि नीतिगत र कार्यक्रमिक तहमा तालमेलको विकास गर्ने कुरालाई आरपीपीले रणनीतिक विकल्पको रूपमा प्रस्ताव गरेको छ,
- अनुसूची २बी.१ को तालिकामा प्रत्येक कारक तत्व र त्यसका अन्तरनिहित कारणहरूको सम्बोधनका बारेमा रणनीतिक विकल्पहरू दिइएको छ ।

आरपीपीमा तल उल्लिखित कुराहरू पनि प्रस्ताव गरिएको छ :

- वनको महत्व मूल्यांकनसम्बन्धी अध्ययन
- भू-उपयोगको अर्थराजनीतिको मूल्यांकन
- वन विनाश र वन क्षयीकरणका कारक तत्वहरूका कारण हुने कार्वन उत्सर्जनको मूल्यांकन
- रणनीतिक विकल्पहरूको प्राथमिकीकरणको लागि परामर्शहरू गर्ने
- रणनीतिक विकल्पहरूको प्रथम चरणमा छनौट (छनौट तथा मूल्यांकनको लागि सूचकहरूको विकास गरिसकिएको)
- छनौट गरिएका रणनीतिक विकल्पहरूको आर्थिक र वित्तीय सम्भाव्यता मूल्यांकन

के गर्नु आवश्यक छ ?

रणनीतिले निम्न कारक तत्वहरूलाई सम्बोधन गर्ने पर्नेछ^५ :

- १) प्राथमिकताका आधारमा वन विनाश र वन क्षयीकरणका प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष कारक तत्वहरू ।
- २) पूर्वाधार विकास, सडक, उर्जा, पर्यटन, कृषि र वन विनाशको कारक तत्वका दृष्टिले पहिचान भएका अन्य कारक तत्वहरू सहित दिगो विकासका निमित्त राष्ट्रिय प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्रहरूको सन्दर्भमा एउटै भू-स्रोतमाथि हुँदै आएको प्रतिस्पर्धी दावी जस्ता अन्य सान्दर्भिक क्षेत्रहरू र वनसम्बन्धी क्षेत्रमा नै अन्तरनिहित कारक तत्वहरू ।

प्रस्तावित खण्ड/उपखण्ड

३ख. रडप्लसका रणनीतिक विकल्पहरूको मूल्यांकन

^५ प्रस्तावित चरणहरूका बारेमा अनुसूचीको बुँदा ३ मा हेर्नुहोस् ।

३ख.१ रणनीतिक विकल्पहरूको पहिचान र छनौट

- प्राथमिकीकरण गरिएका प्रत्येक प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष कारक तत्वहरूका लागि सम्भव भएसम्म धेरैभन्दा धेरै रणनीतिक विकल्पहरू पहिचान र उजागर गर्ने र प्राथमिकीकरण गरिएका प्रत्येक कारक तत्वको विकल्पहरूको सूची बनाउने^६,
- प्राथमिकीकरण गरिएका प्रत्येक कारक तत्वहरूका लागि बनाइने रणनीतिक विकल्पहरूको पहिचान र मान्यताका लागि सम्बन्धित सरोकारवालाहरूसँग परामर्शहरू गर्ने,
- प्रत्येक कारक तत्वका लागि रणनीतिक विकल्पहरूको प्राथमिकीकरण गर्ने कार्य ती विकल्पहरू गहन र क्रियाशिल छन् भन्ने आधारमा गरिएको हुनुपर्ने र यी रणनीतिक विकल्पहरू क्रियाशिल छन् भन्ने कुरा हेर्नको लागि उपयुक्त सूचकहरूको विकास गर्ने ।

३ख.२ छनौट गरिएका रणनीतिक विकल्पहरूको सम्भाव्यता मूल्यांकन र जोखिम न्यूनिकरण उपाय

- सामाजिक-आर्थिक, राजनीतिक, संस्थागत र लाभ/लागतको परिप्रेक्षमा प्रत्येक रणनीतिक विकल्पहरूको तुलनात्मक सम्भाव्यता मूल्यांकन गर्ने,
- रणनीतिक विकल्पहरू जैविक विविधता अभिवृद्धि गर्ने र जनताको जीविकोपार्जन बढाउने र सुनिश्चित गर्ने खालका छन् वा छैनन् भन्ने कुराको मूल्यांकन गर्ने,
- छनौट गरिएका प्रत्येक रणनीतिक विकल्पहरू देशको वृहद विकास नीति र कार्यक्रमहरू भित्र सामेल गरिएका छन् वा छैनन् भन्ने कुराको मूल्यांकन गर्ने^७
- प्राथमिकीकरण गरिएका प्रत्येक रणनीतिक विकल्पहरूको यीसँग जोडिएका प्रमुख जोखिमहरू जस्तै : सेसाका माध्यमबाट पहिचान भएका वातावरणीय र सामाजिक जोखिम तथा चुहावट जस्ता कुराहरूको दृष्टिकोणबाट सम्भाव्यता मूल्यांकन गर्ने,
- यस्ता सम्बद्ध जोखिमलाई कसरी न्यूनिकरण र व्यवस्थापन गरिन्छ भन्ने बारेमा स्पष्ट प्रस्ताव प्रदान गर्ने,
- रेडप्लस कार्यक्रम अन्तर्गत सम्बोधन गरिने प्राथमिकता प्राप्त विकल्पहरूको अन्तिम सूची तयार गर्ने ।

३ख.३ रणनीतिक विकल्पहरूको कार्यान्वयनको लागि कार्ययोजना

- प्रत्येक प्राथमिकता प्राप्त रणनीतिक विकल्पहरूको कार्यान्वयनको निमित्त कार्यक्रमहरूको विकास गर्ने,
- प्राथमिकीकरण गरिएका प्रत्येक रणनीतिक विकल्पहरू अन्तर्गत योजना गरिएका कार्यक्रमहरू/कार्यहरू कार्यान्वयनको लागि बजेट सहितको आवधिक^८ कार्ययोजना विकास गर्ने,
- कार्ययोजनामा सम्भावित सामाजिक र वातावरणीय खतरा व्यवस्थापन गर्ने कुरा र न्यूनिकरणका उपायहरू समावेश गर्ने,
- प्रत्येक रणनीतिक विकल्पहरूको कार्यान्वयन र प्रगतिको अवस्था बारे आवधिक रूपमा थाहा पाउने एउटा अनुगमन खाकाको विकास गर्ने,

^६ एउटा रणनीतिक विकल्पले एकभन्दा धेरै कारक तत्वहरूलाई सम्बोधन गर्न सक्छ र एउटा कारक तत्व सम्बोधनका लागि एकभन्दा धेरै रणनीतिक विकल्प आवश्यक पर्न सक्दछ । यस चरणमा यी कुराहरूलाई विचार गर्नुपर्ने हुन्छ ।

^७ छनौट गरिएका रणनीतिक विकल्पहरू देशको समग्र विकास नीतिसँग एकिकृत गरिएको हुनु पर्दछ ।

^८ जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसंघीय प्रारूप महासन्धिको पक्षराष्ट्रहरूको सम्मेलनमा रेडप्लसका सम्बन्धमा भएका निर्णयहरू अनुसार क्रियाकलापहरूको लक्ष्य उत्सर्जन घटाउने र पूनःसञ्चित गर्ने कार्यलाई बढाउने र वन कार्बन सञ्चितिलाई स्थिर राख्ने हुनुपर्ने र यसो गर्न सफल पनि भएको हुनुपर्ने ।

^९ रणनीति कार्यान्वयनको लागि योजना गरिएका प्रत्येक क्रियाकलापहरू निश्चित समयमा परिणाम लिन सकिने र मापन गर्न सकिने गरी तय गरिएको हुनुपर्छ ।

- अन्य अन्तरविरोधी क्षेत्रका नीति तथा कार्यक्रम र राष्ट्रिय रेडप्लस रणनीतिका उद्देश्यहरूका बीचमा मुख्य रूपमा तालमेल नखाने कुराहरूका बारेमा छलफल गर्ने,
- सम्बन्धित क्षेत्रहरू र सरोकारवालाहरूसँगको सहमति र उनीहरूसँगको परामर्शका आधारमा पहिचान गरिएका उत्प्रेरणा र/वा संयन्त्रका माध्यमबाट यस्ता बेमेलहरूलाई समाधान र सम्बोधन गर्ने उपायको खोजी गर्ने र यसका लागि सोही अनुसारका कार्यहरू योजनामा समावेश गर्ने । यी कार्यहरू पनि निश्चित समयमा मापन गर्न सकिने किसिमका हुनु पर्दछ ।

३ग. रेडप्लस कार्यान्वयन खाका^{१०}

- यस्तो खाका रेडप्लसका रणनीतिका विकल्पहरूको कार्यान्वयनका लागि आवश्यक पर्ने संस्थागत, आर्थिक, कानुनी र सुशासन व्यवस्थसँग सम्बन्धित रहेको छ ।
- यस्तो खाका विगतमा कार्यान्वयन भएका सान्दर्भिक कार्यक्रमहरूबाट प्राप्त सिकाईहरूमा आधारित रहेर विकसित भएको हुन्छ ।
- यस्तो खाका कार्यान्वयनका लागि यस्तो शैलीको संस्थाहरू, सूचनाहरू र सहयोगहरू आवश्यक पर्दछ, जुन रेडप्लस रणनीतिको प्रभावकारी कार्यान्वयनको निमित्त अर्थपूर्ण हुनेगरी तीनवटै पक्षका बीचमा अन्तरक्रिया भएको हुन्छ ।

प्रस्तावित खण्ड/उपखण्ड

३ग. रेडप्लस कार्यान्वयन खाका

३ग.१ संस्थागत, आर्थिक र सुशासन प्रवन्ध

३ग.१.१ रेडप्लस रणनीति/योजना कार्यान्वयनको निमित्त संस्थागत संरचनाहरू

के आवश्यक छ? ^{११}

- खासगरी राष्ट्रियस्तरमा निम्न चारवटा मुख्य कार्यहरू सम्पन्न गर्नको लागि उपयुक्त संस्थागत संरचनाहरू स्थापित भएको हुनुपर्दछ : १) समग्र जिम्मेवारी र समन्वय, २) आर्थिक स्रोत प्रवाह, ३) मापन, प्रतिवेदन र सत्यापन र ४) सुरक्षा मापदण्ड । स्थानीय समुदाय र प्रादेशिक तहका संस्थाहरूद्वारा यी कार्यहरूका केही क्रियात्मक तत्वहरूसम्बन्धी कार्य सम्पादन गर्नुपर्ने आवश्यकता हुन सक्छ ।
- सबै सान्दर्भिक क्षेत्र र सरोकारवालाहरूबाट सबै तहका संस्थागत संरचनाहरूमा प्रतिनिधित्व आवश्यक हुनेछ । परीक्षण परियोजनाहरू चलेका क्षेत्रहरूमा स्थानीय सरकारको तहमा गा.वि.स.स्तरीय वन समन्वय समिति, जिल्लास्तरमा जिल्ला वनक्षेत्र समन्वय समिति, रेड एकाइमा रेड कार्यसमूह र सरोकारवाला मञ्च लगायत विद्यमान बहुसरोकारवाला मञ्चहरूका माध्यमबाट वर्तमान अवस्थामा यो कार्य भइरहेको छ ।
- एउटा सहमतीय संस्थागत संरचनालाई कानुनी तौरतरिकाबाट औपचारिता दिनुपर्नेछ ।

¹⁰ कार्यान्वयन खाकाका मुख्य तत्वहरूको बारेमा अनुसूचीको बुँदा ४ हेर्नुहोस् ।

¹¹ Vatn, A. and A. Angelsen (2009); Options for a REDD+ Architecture, in Angelsen et al. (ed.) Realizing REDD+: National Strategy and Policy Options, CIFOR

विचार गर्नुपर्ने बुँदाहरू

- आरपीपीमा वर्णन गरिए बमोजिम नयाँ संविधान अन्तर्गत संबैधानिक निकायको रूपमा अभै केही वर्षसम्म प्राकृतिक स्रोत आयोगको स्थापना हुन सक्ने सम्भावना रहेको देखिदैन । त्यसैले, यसको विकल्पको रूपमा रेडप्लसको उच्च निकायले हाल जलवायु परिवर्तनको विषयमा उच्च तहको निकायका रूपमा रहेको विद्यमान जलवायु परिवर्तन परिषद्सँग क्रियाशिल किसिमको सम्बन्ध राख्न सक्दछ । रेडप्लस कार्यक्रमलाई प्रभावकारी बनाउन र वन क्षेत्रभन्दा बाहिरका क्षेत्रगत कार्यक्रम तथा नीतिहरूमा आधारित वृहत आर्थिक कारक तत्वहरूको सम्बोधनका लागि नीतिगत दिशा निर्देश गर्ने र कानून कार्यान्वयन गर्ने एउटा निकै शक्तिशाली किसिमको निकाय आवश्यक रहेको छ, जसले नीति तथा कार्यक्रमहरूको दिगोपना, प्रभावकारिता र दक्षताको सुनिश्चितता गर्न सक्छ ।
- राष्ट्रियस्तरमा रेडप्लसको विषयमा मुख्य निकायको रूपमा वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय अन्तर्गत रहेको रेड-फरेष्ट तथा जलवायु परिवर्तन एकाइको कार्यादेश कहिलेकाँही वन क्षेत्रभन्दा बाहिर पनि जानसक्छ^{१२} । बहुसरोकारवाला मञ्च र रेड कार्यसमूहले गर्ने नीतिगत निर्देशनका माध्यमबाट यो पक्षलाई केहीहदसम्म समेटिएको छ । आफ्नो क्षेत्रमा मात्र केन्द्रित हुने सांगठनिक र कर्मचारीतन्त्रको संस्कारका कारण यो संरचनाले लामो समय काम गर्न वा नगर्न सक्छ । रेड सेलको सचिवालयलाई राष्ट्रिय योजना आयोगमा राख्ने वा वन क्षेत्रका विज्ञहरूका साथै नागरिक समाज, निजी क्षेत्र र सञ्चार क्षेत्रका अन्य सरोकारवालाहरू समेत रहने गरी मन्त्रालयको हैसियत हुने किसिमको एउटा स्वतन्त्र र शक्तिशाली रेडप्लस सचिवालय स्थापना गर्ने जस्ता विभिन्न विकल्पहरूको बारेमा पनि विचार गर्नु पर्दछ ।
- आरपीपीको आधारभूत सिद्धान्त भनेको नयाँ संरचना स्थापना गर्नुभन्दा विद्यमान संरचनाहरूको प्रयोग गर्नु हो, यद्यपि, यसमा सम्भवत पूनरविचार गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको छ । यसका अतिरिक्त, विभिन्न तहमा वन कार्वन सञ्चितिहरूमा आएको परिवर्तनसम्बन्धी सूचना प्रवाह गर्ने कार्यलाई व्यवस्थित गर्न र कार्वनका अधिकारवालाहरूलाई प्रदान गरिने उत्प्रेरणा प्रवाह गर्ने कार्यलाई व्यवस्थित गर्नका लागि प्रादेशिक तहमा पनि रेडप्लसको सचिवालयको संरचना हुनपर्ने अपरिहार्यता हुन सक्छ । यी दुइवटा कार्यहरूलाई प्रभावकारी रूपमा सम्पन्न गर्नका लागि प्रादेशिक तहमा रहेको रेडप्लस संरचनालाई रेडप्लसको भुक्तानी गर्ने अधिकार र कार्वन मापन तथा प्रतिवेदन दिने प्रणाली पनि हुनुपर्दछ^{१३} । यी कार्यहरू सम्पन्न गर्ने कुराहरू अन्तर्गत प्राविधिक, प्रशासनिक, वित्तीय र सुपरीवेक्षण गर्ने कार्यहरू पनि पर्दछन्^{१४} ।
- तीनवटै तहमा रहने रेडप्लस संरचनाहरूमा नागरिक समाज, अनुसन्धानकर्ताहरू, विज्ञ समूह, निजी क्षेत्र, गैरसरकारी संघ संस्था सहितका सबै सम्बद्ध सरोकारवालाहरूको समानुपातिक र स्वच्छ प्रतिनिधित्व हुनु पर्नेछ ।

आवश्यक पर्ने संस्थागत संरचनाहरू देहाय बमोजिम हुनेछन् :

- राष्ट्रिय तह : १) माथि सम्बन्धित शिर्षकको बुँदा १ मा उल्लिखित चारवटा मुख्य कार्यहरू गर्ने अधिकार सहितको रेडप्लस सचिवालय, २) अनुगमन र मूल्यांकनका कार्यहरू गर्ने अधिकार सहितको केन्द्रियस्तरको एउटा क्लियरिङ हाउस वा भूसान्दर्भिक रूपमा कार्वन दर्ता गर्ने एउटा संरचना, ३) सत्यापन गर्ने अधिकार सहितको एउटा स्वायत्त निकाय, र ४) वन कार्वन कोष जस्तो एउटा वित्तीय व्यवस्थापन गर्ने संरचना जसले

¹² जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसंघीय प्रारूप महासन्धिको लागि तोकिएको राष्ट्रिय निकायको रूपमा रहेको विज्ञान, प्रविधि तथा वातावरण मन्त्रालयले रेडप्लस कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि आफ्नो महत्वपूर्ण भूमिका रहेको देख्न सक्दछ । ग्रामिण विकास, पूर्वाधार विकास, उर्जा, पर्यटन, खानी र रेडप्लससँग सम्बन्धित र वन क्षेत्रलाई प्रभाव पार्ने अन्य क्षेत्रहरू रेडप्लससँग सम्बन्धित निकायसँगैबाट सहयोग नपाउँदासम्म दिगो हुन, सहयोग पाउन र चाहना पूरा हुन नसक्ने अवस्था रहन सक्छ ।

¹³ Sheila Wertz-Kanounnikoff and Arild Angelsen (2009); Global and National REDD+ Architecture: Linking Institutions and Actions in Angelsen et al. edited Realising REDD+: National Strategy and Policy Options, CIFOR, Bogor Indonesia

¹⁴ प्रयाप्त स्रोत र क्षमता भएमा र संघीय संरचना अनुसार यी निकायहरू कायम रहेमा जिल्ला वन कार्यालय वा क्षेत्रीय वन निर्देशनालयले रेडप्लसको प्रादेशिक सचिवालयको रूपमा काम गर्न सक्ने सम्भावना रहन्छ ।

विभिन्न किसिमका अन्तर्राष्ट्रिय स्रोतहरूबाट स्रोत प्राप्त गर्ने र विभिन्न क्षेत्र वा प्रादेशिक तहका कार्वन अधिकारवालाहरूलाई स्रोत प्रवाह गर्न सक्दछ ।

- प्रादेशिक तह : १) रेडप्लसको भुक्तानी दिने अधिकार र मापन तथा प्रतिवेदन प्रणाली सहितको एउटा रेडप्लस सचिवालय, २) सचिवालयलाई रणनीतिक निर्देशन दिन सक्ने किसिमको जिल्ला वनक्षेत्र समन्वय समिति ।
- स्थानीय तह : भूपरिधि तहमा वा जलाधार तहमा वन व्यवस्थापन इकाईहरूलाई समन्वय गर्नेगरी सरोकारवालाहरूको नेटवर्कको रूपमा गाउँ वन समन्वय समिति र सहभागितामूलक रूपमा कार्वन मापन र प्रतिवेदनका लागि ज्ञान र सीप भएका समुदायका सदस्यहरूको एउटा समूह ।

आरपीपी कार्यान्वयनको समयमा गरिने अध्ययनहरूको निष्कर्षहरूलाई पनि मध्यनजर गर्दै तीनवटै तहका संस्थागत संरचनाहरूका लागि सम्भावित विकल्पहरू पहिचान गर्नुपर्ने हुन्छ । यस्तो विकल्पहरूका बारेमा सरोकारवालाहरूका बीचमा व्यापक छलफल गरी सबैभन्दा उत्तम किसिमको संस्थागत संरचना छनौट गरी स्थापना गर्नुपर्नेछ ।

३ख.१.२ रेडप्लस रणनीति/कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि सुशासन व्यवस्थापन

आरपीपीमा के कुरा अभिलेखित गरिएको छ ?

तल उल्लिखित संरचनाहरूमा सम्मिलित सुशासन संयन्त्रले निम्न कार्यहरू गर्दछ :

- ११ वटा मन्त्रालय र राष्ट्रिय योजना आयोग समेतको प्रतिनिधित्व रहेको र वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालयले नेतृत्व गरेको रेडप्लससम्बन्धी उच्च निकाय जसले रेडप्लसको समग्र अनुगमन गर्दछ,
- रेड सेल सचिवालयको रूपमा रहेको एउटा बहु-पक्षीय, बहुसरोकारवाला र पारदर्शी रेड कार्यसमूह, जसले कार्यान्वयनका लागि मार्गनिर्देशित गर्दछ,
- अधिकांश जिल्लाहरूमा एउटा बहुसरोकारवाला संयन्त्रको रूपमा जिल्ला वनक्षेत्र समन्वय समितिको स्थापना र परीक्षण परियोजना सञ्चालनमा रहेका जलाधारहरूमा स्थानीय रेड सञ्जाल वा गाउँ वन समन्वय समिति ।

के आवश्यक छ ?

एउटा उपयुक्त सुशासन प्रवन्ध मिलाउनु आवश्यक छ, जसले रेडप्लसमा संलग्न हुने विभिन्न क्षेत्र र संघ संस्थाको जवाफदेहिता, भूमिका र क्षमताहरूलाई परिभाषित गर्दछ र तिनीहरूका बीचको अन्तरक्रियाको नियमलाई पनि स्पष्ट पार्दछ ।

विद्यमान सुशासन प्रवन्धलाई पूनरावलोकन र परिमार्जन गरी नयाँ सुशासन प्रवन्धलाई संस्थागत गर्नुपर्ने हुन्छ, जसले संस्थाहरूमा पारदर्शिता, जवाफदेहिता, जिम्मेवारी र पारस्परिकतालाई सुनिश्चित गर्दछ । यस्तो प्रवन्ध खासगरी निम्न अनुसार हुनुपर्दछ :

- संस्थागत संरचनाहरूमा र प्रतिवेदन गर्नुपर्ने निकायहरूका लागि स्पष्ट अधिकार र कार्यसूची प्रदान गर्ने र यसका साथै सबै तहमा स्पष्ट भूमिका र जिम्मेवारी प्रदान गर्ने,
- क्षीतिजीय (तेर्सो) रूपमा र तलदेखी माथिसम्म (ठाडो) रूपमा संस्थाहरूका बीचमा हुनुपर्ने अन्तरसम्बन्धका बारेमा विस्तृत विवरण बनाउने,

- क्षीतिजीय (तेस्रो) रुपमा र तलदेखी माथिसम्म (ठाडो) रुपमा संस्थाहरूका बीचमा हुनुपर्ने अन्तरक्रियाहरूका निमित्त स्पष्ट नियमहरू बनाउने र
- यी संस्थाहरूका बीचमा वा आपसमा यस्ता अन्तरक्रियात्मक कार्यहरू गर्दा कुनै विवादहरू भएमा त्यसलाई कम गर्ने वा मध्यस्थता गर्ने नियमहरू तय गर्ने ।

वन ऐन २०४९ को प्रासङ्गिक प्रावधानहरूको प्रयोग गरी अन्तिम संस्थागत संरचना र सुशासन प्रवन्धको अनुमोदन वा स्वीकृत गर्नुपर्नेछ । विकल्पको रुपमा विद्यमान वन ऐनकै परिधिमा रहने गरी रेडप्लस कार्यक्रम कार्यान्वयनको लागि नयाँ ऐनको तर्जुमा गर्न पनि सकिन्छ ।

३ख.२ रेडप्लस रणनीति कार्यान्वयनको लागि कानुनी र संस्थागत प्रवन्ध

के आवश्यक छ ?

विद्यमान वन ऐन वा अन्य सान्दर्भिक ऐनको खाकाभित्र रही रेडप्लसका लागि एउटा संस्थागत प्रवन्ध वा ऐन वा नियमावली, जसमा :

- १) रेडप्लसको लाभको बाँडफाँटको सुनिश्चितताका लागि सरकारी निकाय, स्रोत व्यवस्थापक/अधिकारवालाहरू, कार्वनका अधिकारवालाहरू र अन्य सहभागीहरूको भूमिका निर्धारण गर्ने,
- २) कार्यक्रममा सहभागिताका लागि वृहद कार्यविधि बनाउने,
- ३) कार्वन अधिकार र वनको स्वामित्व स्पष्ट पार्ने,
- ४) कार्वन व्यापार कसरी पारदर्शी रुपमा व्यवस्थापन हुन्छ भन्ने कुरा स्पष्ट पार्ने,
- ५) सरकारी निकायबाट औपचारिक रुपमा स्वीकृतिका लागि वित्तीय ढाँचा र कार्यविधिहरू स्पष्ट पार्ने,
- ६) विवाद समाधान र मध्यस्थताका लागि संयन्त्रहरूको स्थापना गर्ने,
- ७) समग्र प्रणाली पारदर्शी र न्यायोचित छ भन्ने कुराको सुनिश्चितता गर्ने ।

एकपटक ऐन/कानून वा नियमावली मसौदा भएपछि राष्ट्रिय रेडप्लस रणनीतिमा माथि उल्लेख गरिएका प्रत्येक बुँदाहरू अन्तर्गत माथि उल्लिखित बुँदाहरूसँग सम्बन्धित यसका मुख्य विशेषताहरू उल्लेख गरिएको हुनेछ । आरपीपीमा उल्लेख गरिएका कुराहरूलाई आधार मान्दै कानुनी र संस्थागत प्रवन्ध गर्नुपर्ने प्रत्येक बुँदाहरूलाई तल उल्लेख गरिएको छ :

१) रेडप्लसको लाभको बाँडफाँटको सुनिश्चितताका लागि सरकारी निकाय, स्रोत व्यवस्थापक/अधिकारवालाहरू, कार्वनका अधिकारवालाहरू र अन्य सहभागीहरूको भूमिका निर्धारण गर्ने^{१५},

- रेडप्लसका सन्दर्भमा सरकार, स्रोत व्यवस्थापक, अधिकारवाला, कार्वन अधिकारवाला, अन्य सहभागी आदि शब्दहरूको कानुनी परिभाषा दिनुपर्नेछ ।
- अहिले, ग्रामिण समुदायका घरधुरीहरू उपभोक्ता समूहमा संगठित भएका छन् र औपचारिक वा अनौपचारिक रुपमा राष्ट्रिय वनको एउटा हिस्सा व्यवस्थापन गर्दै आएका छन्, जसलाई वन स्रोत व्यवस्थापक भन्ने शब्द प्रयोग गरिन्छ । यस्ता समूहहरू समुदायमा आधारित वन व्यवस्थापन प्रणाली, संरक्षित क्षेत्र र जलाधार व्यवस्थापन प्रणालीहरूमा विद्यमान रहेका छन् । यस्ता समूहहरू आदिवासी जनजाति, सिमान्तकृत वर्ग, दलित, गरिव र महिलाहरूको समेत सहभागितामा बनेका छन् ।

¹⁵ कृपया हेर्नुहोस् अनुसूची १ : नेपालमा रेडप्लसको लाभ बाँडफाँट संयन्त्रको विकासका लागि केही विचारहरू बुँदा ५ मा व्याख्या गरिएको छ ।

- वन स्रोतका अधिकारवालाहरू अन्तर्गत आदिवासी जनजाति र उच्च पहाडी तथा चुरे क्षेत्रमा सामान्य पहुँचभन्दा टाढा रहेका वनहरूमा टाढाका उपभोक्ताहरूको अधिकारको अस्तित्वलाई पनि विचार गर्नुपर्ने हुन्छ ।
- कार्वन अधिकार र कार्वन अधिकारवालाहरू अभै परिभाषित हुन सकेको छैन र आरपीपी अन्तर्गत प्रस्ताव गरिए अनुसार गरिने अध्ययनले कार्वन अधिकार र कार्वन अधिकारलाई परिभाषित गर्ने अपेक्षा गरिएको छ ।
- नेपालमा निजी वनलाई एउटा भू-उपयोग प्रणालीको रूपमा औपचारिक मान्यता प्रदान गरिएको छ, यदी उनिहरू रेडप्लस कार्यक्रमका लागि निर्धारित एकाईभित्र पर्दछन् भने निर्धारित परिभाषा र आधार सूचकभित्र निजी वनका अधिकारवालाहरू पनि कार्वन अधिकारवालाको रूपमा रहन्छन् ।
- प्रत्येक तहहरूमा अन्य सहभागीहरूलाई पनि क्रमशः परिभाषित गर्दै जानुपर्ने आवश्यकता हुन्छ ।

कार्वन व्यापारका निमित्त यी प्रत्येक निकाय तथा सरोकारवालाहरूको भूमिका र जिम्मेवारीहरूलाई विस्तृतिकरण गर्नु आवश्यक हुन्छ ।

२) कार्यक्रममा सहभागिताका लागि वृहद कार्यविधि बनाउने

सबै तहमा सबै सरोकारवालाहरूको अर्थपूर्ण सहभागिता एउटा समावेशी र लोकतान्त्रिक सुशासनको अभिन्न पक्ष हो । सहभागिताका लागि अवशर दिइए पनि खासगरी महिला र सामाजिक र आर्थिक रूपमा सिमान्तकृत रूपमा रहेका मानिसहरू प्राय कम साक्षर भएकोले आफ्नो सरोकार र दृष्टिकोणहरू व्यक्त गर्न प्राय हिचकिचाउने गर्दछन् । यस्ता सहभागीहरूलाई निम्न उपायहरूबाट उत्साहित गर्न सकिनेछ :

१. रेडप्लस कार्यक्रम लागु गर्ने र यसको प्रगति अनुगमन गर्ने,
२. वितरण गरिएको लाभको उपयोग र कार्यान्वयन भए नभएको अनुगमन गर्ने,
३. उत्सर्जन र पूनःसञ्चित भएको कुराको अनुगमन गर्ने,
४. आर्थिक कारोवारको अनुगमन र कार्यान्वयन गर्ने ।

- महिला, सामाजिक र आर्थिक रूपमा सिमान्तकृत अवस्थामा रहेका मानिसहरू, आदिवासी जनजाति, वनमा आश्रित समूहको सक्रिय सहभागिता सुनिश्चित गर्न र आर्थिक रूपमा सम्पन्न व्यक्तिहरूले यी वर्गका लागि सहभागी हुन पाउने ठाउँ तथा अवशर दिनका लागि न्यूनतम आधारभूत नियम र कार्यविधिहरू उपलब्ध हुनुपर्दछ, र यसलाई सबै पक्षले कडाइका साथ पालना गरिएको हुनुपर्दछ, भन्ने कुरा निकै महत्वपूर्ण रहेको छ ।
- यस किसिमको प्रवन्ध गर्ने क्रममा समावेशीकरणको सुनिश्चितताका लागि सकारात्मक विभेदसम्बन्धी एउटा तत्वको व्यवस्था गरिएको हुनुपर्छ, जसले सहभागिता सुनिश्चित गर्दछ । प्रस्तावित कानुनी प्रवन्ध (ऐन वा नियमावली)मा सहभागितासम्बन्धी एउटा खण्ड हुनुपर्दछ, जसले रेडप्लसका सन्दर्भमा सहभागिताको अर्थ दिन्छ, र समानुपातिक एवं समन्यायिक सहभागिताको सुनिश्चितताका लागि विस्तृत कार्यविधिहरू प्रस्तुत गर्दछ ।

३) कार्वन अधिकार र वनको स्वामित्व स्पष्ट पार्ने

- कानुनी रूपमा निजी वनको रूपमा दर्ता भएका वनहरू बाहेक सन् १९५७ मा वन जंगल राष्ट्रियकरण सँगसँगै नेपालमा रहेका सबै वनक्षेत्रमाथिको भू-स्वामित्व सरकारले ग्रहण गरेको थियो ।
- नेपालको राष्ट्रिय वनमा वनमाथिको भू-स्वामित्व यसको विशेषताको दृष्टिकोणले *विधिवत* किसिमको भन्दा पनि *वास्तविक* किसिमको छ । राष्ट्रिय वनका भागहरूलाई विभिन्न समुदायमा आधारित वन व्यवस्थापन प्रणालीका ढाँचाहरू अन्तर्गत संगठित भएका उपभोक्ता समूहहरूले व्यवस्थापन गरिरहेका छन् र केही अपवादका बावजुद स्थानीय/सामुदायिक वन व्यवस्थापकको रूपमा वन व्यवस्थापन गर्ने र आफ्ना वनको

वन पैदावार^{१६} उपयोग, सदुपयोग गर्ने र वन पैदावारबाट लाभ लिनका लागि यस्ता उपभोक्ता समूहको सामुहिक अधिकारलाई मान्यता प्रदान गरिएको छ ।

- जमिनमाथिको जैविक पिण्डमा रहेको वन कार्वनलाई समुदायमा आधारित वन व्यवस्थापन पद्धतिको ढाँचा अन्तर्गत रहेका स्थानीय समुदायले नै व्यवस्थापन गरेका छन् भन्ने कुरा स्पष्ट रहेको छ । यद्यपि, जमिनमुनीको माटोमा रहेको वन कार्वनमा कसले स्वामित्व ग्रहण गर्छ भन्ने कुरा स्पष्ट हुन बाँकी नै रहेको छ । सरकारद्वारा हस्तान्तरण गरिएको वनको भू-स्वामित्व आफैमा राखेको अवस्थालाई ध्यान दिदै, भू-स्वामित्व र वन कार्वन अधिकारका बीचको अन्तरसम्बन्ध स्थापित गर्नु आवश्यक छ ।
- आरपीपीमा यी सवालहरूका विषयमा अध्ययन गर्ने कुरा प्रस्ताव गरिएको छ । आरपीपीमा प्रस्ताव गरिएका अध्ययनका निष्कर्षहरूले कार्वन अधिकार स्पष्ट पार्ने/परिभाषित गर्ने र कार्वन अधिकार र भू-स्वामित्वका बीचमा सम्बन्ध स्थापित गर्ने र भू-स्वामित्व स्पष्ट पार्ने कुरालाई एउटा आधार प्रदान गर्नुपर्नेछ ।
- अन्यत्र भू-स्वामित्व र कार्वन अधिकार स्पष्ट पार्ने विषयका कैयौं वैकल्पिक विषयमा अध्ययनहरू भइसकेका छन्^{१७}, त्यसैले भू-स्वामित्व र कार्वन अधिकार स्पष्ट पार्नका लागि यी अध्ययनहरूले उपयुक्त दृष्टिकोणहरू दिनु पर्दछ ।

४) कार्वन व्यापार कसरी पारदर्शी रूपमा व्यवस्थापन हुन्छ भन्ने कुरा स्पष्ट पार्ने

- कार्वन व्यापार रेडप्लसको केन्द्रमा रहेको छ । रेडप्लस कार्यक्रम कार्यान्वयनमा संलग्न हुने सबै अधिकारवाला र सरोकारवालाहरूका लागि यो एउटा प्रोत्साहन र प्रेरणाको स्रोत हो ।
- कार्वन सञ्चितिको अनुगमन र प्रतिवेदनलाई आवधिक रूपमा व्यवस्थापन गरिएको हुनेछ । कार्वन अनुगमन र प्रतिवेदन दिने प्रक्रियाहरू स्थानीयस्तरदेखि कार्वन दर्ता गर्ने तहसम्म, वन कार्वन सञ्चितामा आएको परिवर्तनका बारेको जानकारी राष्ट्रियस्तरको कार्वन दर्ताबाट स्थानीय स्रोत व्यवस्थापकसम्म र त्यसपछि विश्वव्यापी आर्थिक स्रोत वा अन्तर्राष्ट्रिय कार्वन बजारसम्म प्रवाह गर्ने प्रक्रियाहरू औपचारिक रूपमा सहमति भए बमोजिम र एउटा मानक/मापदण्डमा आधारित हुनुपर्नेछ । यस्तो कुरा पारदर्शी, बुझ्नलाई सजिलो हुने र सबै सरोकारवालाहरूको पहुँचमा रहेको हुनेछ ।

५) सरकारी निकायबाट औपचारिक रूपमा स्वीकृतिका लागि वित्तीय ढाँचा र कार्यविधिहरू स्पष्ट पार्ने

- आरपीपीको परिच्छेद २ को सह-खण्ड २.१९ मा राष्ट्रियस्तरमा रेडप्लसको वित्तीय संरचनाका लागि चारवटा मुख्य विकल्पहरू पहिचान गरिएका थिए र यीमध्ये सबल पक्ष, कमजोरी, अवशर र चुनौतिलाई आधार मान्दै नेपालको सन्दर्भमा उपयुक्त हुने कुनै एउटा वित्तीय ढाँचाको छनौट गरिएको हुन्छ । आरपीपीमा नेपालमा रेडप्लसको वित्तीय कारोवारका लागि एउटा रुचाइएको विकल्पको रूपमा स्वतन्त्र रूपमा क्रियाशिल हुन सक्ने किसिमको राष्ट्रिय वन कार्वन अक्षय कोषको परिकल्पना गरिएको थियो ।
- राष्ट्रिय वन कार्वन अक्षय कोषलाई अन्तर्राष्ट्रिय/विश्वव्यापी वित्तीय स्रोतहरू र अन्तर्राष्ट्रिय कार्वन बजारका माध्यमबाट आर्थिक स्रोतहरूको सुनिश्चितता गर्ने कार्यादेश प्राप्त भएको हुनेछ र कार्वन दर्ता गर्ने राष्ट्रिय निकायबाट उपलब्ध गराइएको जानकारीहरूको आधारमा यस्ता आर्थिक स्रोतहरूलाई तलसम्म प्रवाह गर्ने अधिकार हुनेछ । कार्वन दर्ता गर्ने निकायले विभिन्न भौगोलिक क्षेत्रमा वन कार्वन सञ्चितामा आएको आवधिक परिवर्तनसम्बन्धी जानकारी र तथ्याङ्क उपलब्ध गराउनु पर्नेछ । वन क्षेत्र र वन क्षेत्र बाहिर

¹⁶ वन पैदावारको कानुनी परिभाषाभित्र ढुङ्गा, गिट्टि, बालुवा, माटो, खानी र पानी पनि समावेश गरिएको छ । तथापि, स्थानीय वन व्यवस्थापक समूहलाई यस्ता वन पैदावार विक्री गर्ने र त्यसबाट फाइदा लिन अधिकार दिइएको छैन, यद्यपि, वनजन्य पारिस्थितिक प्रणालीमा प्रभाव नपारिकन यस्ता वन पैदावारको स्थानीय प्रयोग भइरहेको कुरा त्यति जानकारीमा आएको हुँदैन ।

¹⁷ Pls. refer to 1) Sunderlin et al. 2009, Forest tenure rights and REDD+: From inertia to solution; C. Sreck 2009, Rights and REDD+: Legal and Regulatory Considerations – both in Angelsen et al. edited Realizing REDD+: National Strategy and Policy Options, CIFOR, Bogor Indonesia

रेडप्लस रणनीति तथा कार्यक्रम कार्यान्वयनको अवस्थाको बारेमा राष्ट्रिय र प्रादेशिक तहमा रहेको रेडप्लस सचिवालयलाई आवश्यक जानकारी भएको हुनेछ । त्यसैगरी राष्ट्रिय वन कार्वन अक्षय कोषले रेडप्लस कार्यक्रम लागु गर्ने राष्ट्रिय, प्रादेशिक र स्थानीय तहका गरी सबै निकाय/समुदायहरूका लागि आर्थिक स्रोत बाँडफाँट र प्रवाह गरेको हुनेछ ।

- वित्तीय ढाँचाहरू (जस्तै : कस्ता प्रकारका क्रियाकलापहरूलाई आर्थिक स्रोत उपलब्ध गराइने छ ?) र कार्यविधिहरू (जस्तै : कुन तहमा कसले के पहल गर्ने भन्ने कुराको तार्किक रुपमा क्रमशः चरणबद्ध किसिमको कार्यहरू) को तर्जुमा गर्नु आवश्यक हुनेछ ।
- आर्थिक ढाँचा र कार्यविधिहरू विभिन्न सरोकारवाला र अधिकारवालाहरूको सरोकारको विषय हो । त्यसैले यसको विकास गर्दा परामर्श प्रक्रियाहरूका माध्यमबाट छलफल र सहमति गर्नु आवश्यक हुन्छ र त्यसपछि मात्र यस्ता कुराहरूलाई ऐन/नियममा समावेश गर्नुपर्ने हुन्छ ।

६) विवाद समाधान र मध्यस्थताका लागि संयन्त्रहरूको स्थापना गर्ने

- रेडप्लसमा विभिन्न तहमा विभिन्न चाहना सहित विभिन्न सरोकारवालाहरू संलग्न हुने भएकोले रेडप्लस कार्यक्रम कार्यान्वयनका विभिन्न चरणहरूमा विवादहरू आउन सक्दछन्,
- यस्ता विवादहरूलाई समयमा नै घटाउने, समाधान गर्ने र मध्यस्थता गर्नुपर्ने आवश्यकता भएको हुनेछ । यस प्रयोजनका लागि, सबै तहका संस्था र प्रणालीहरूमा एउटा उपयुक्त संस्थागत संयन्त्र सम्मिलित गर्नु आवश्यक हुन्छ । यससँगै विवादहरूलाई निपटनको लागि एउटा मानक (मान्य) प्रक्रिया पनि आवश्यक पर्नेछ । यस्तो प्रक्रियालाई एउटा निश्चित ढाँचामा विकास गर्ने, परामर्श गर्ने र अन्तिम रुप दिई ऐन तथा नियममा समावेश गर्नु पर्नेछ ।

७) समग्र प्रणाली पारदर्शी र न्यायोचित छ भन्ने कुराको सुनिश्चितता गर्ने

- रेडप्लस विभिन्न तहमा विभिन्न कर्ताहरू सहभागी भइरहने एउटा प्रारूप हो, जसले एउटा साभ्ना लक्ष्यमा पुग्नका लागि अन्तरक्रिया र सहकार्य गर्दछन्,
- यस्तो एउटा प्रणालीको दिगोपना र प्रभावकारिता यसमा कुन हदसम्म पारदर्शिता र समता कायम गरिएको छ भन्ने कुरामा नै वृहद रुपमा निर्भर गर्दछ,
- तसर्थ, यस्तो प्रणालीको समग्र सम्भाव्य अङ्गहरूमा उपयुक्त उपायहरू र संयन्त्रहरू समावेश गरिएको हुनैपर्छ, ताकी यसले पारदर्शिता र समता सुनिश्चित गरोस र जसलाई ऐन, नियममा समेत अनुमोदन गरिएको हुन्छ ।

३.३ कार्यान्वयन संरचनामा रहेका कमीहरू

- कार्यान्वयन संरचनामा कुनै कमीहरू रहेका छन् जसले रेडप्लस रणनीतिको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नमा कुनै प्रवाहहरू पर्न सक्दछन् भने त्यस्तो कमी पहिचान गर्ने,
- यस्ता कमीहरू सम्बोधन गर्नका लागि आवश्यक पर्ने स्रोतको अनुमान प्रदान गर्ने,
- कार्यान्वयन संरचनामा रहेका कमीहरू सम्बोधनका लागि समयगत र बजेटगत रुपमा एउटा मार्गचित्रको विकास गर्ने । यस्तो कार्य जसले संस्थाहरू स्थापना र पूर्णरुपमा क्रियाशिल हुनेगरी नीति निर्माण गर्ने पनि हुन सक्दछ ।

३घ. सामाजिक र वातावरणीय प्रभाव

आरपीपीमा के योजना गरिएको छ ?

आरपीपीको कार्यान्वयनको क्रममा सेसा (SESA) गरिनेछ, जसमा निम्न कुराहरू संलग्न हुनेछन् :

- सरोकारवाला विश्लेषण
- नेपालको वन क्षेत्रको सामाजिक र वातावरणीय अवस्थाको वर्णन
- रेडप्लस कार्यान्वयन नगरिएको परिदृश्यमा देखिने सम्भावित प्रभावहरूको विश्लेषण
- रेडप्लस रणनीतिका विभिन्न विकल्पहरूको सम्भावित प्रभावहरूको विश्लेषण
- रेडप्लसका विभिन्न विकल्पहरूको प्रभाव विश्लेषण
- विश्व बैंकका नीतिहरू पालनाको सत्यापन
- एउटा वातावरणीय र सामाजिक व्यवस्थापन योजना (ESMP) को विकास

के आवश्यक छ ?

- सेसाका माध्यमबाट रेडप्लसको तयारी प्रक्रियामा सामाजिक र वातावरणीय रूपमा विचार गर्नुपर्ने कुराहरूलाई एकिकृत रूपमा समन्वय गर्नका लागि सबै आवश्यक संस्थागत प्रवन्धहरूलाई अगाडी ल्याउने,
- सान्दर्भिक अध्ययन तथा निदानका माध्यमबाट सुरक्षा मापदण्डका उपयुक्त सवालहरूलाई सम्बोधन गर्ने,
- वन विनाशका कारक तत्वहरूलाई सम्बोधन गर्ने सबैभन्दा सम्भव हुन सक्ने प्रतिक्रियाका सम्बन्धहरूलाई हेरी सामाजिक र वातावरणीय प्रभावहरू (सकारात्मक र नकारात्मक गरी दुवै) सम्बोधन गर्ने मुख्य कार्यहरूलाई प्राथमिकीकरण गर्ने र यीनलाई रेडप्लस रणनीतिमा पूर्णरूपमा एकिकृत गर्ने । रेडप्लस रणनीति तथा कार्ययोजनासँग सम्बन्धित खण्ड ३ख.३ मा यस कुरालाई एकिकृत गरिएको हुनेछ,
- रेडप्लस रणनीति कार्यान्वयनका सम्भावित प्रभावहरू र सामाजिक तथा वातावरणीय जोखिमहरूको व्यवस्थापनका लागि वातावरणीय र सामाजिक व्यवस्थापन योजना (ESMF) को विकास गर्ने ।

प्रस्तावित खण्ड/उपखण्ड

३घ.१ इएसएमएफ कार्यान्वयन र सामाजिक तथा वातावरणीय मापदण्ड समन्वयको लागि संस्थागत प्रवन्ध

- आरपीपी कार्यान्वयनका चरणमा सेसाका लागि निर्धारण गरिएका कार्यहरू सम्पन्न भएका हुनेछन् र वातावरणीय र सामाजिक व्यवस्थापन योजनालाई अन्तिम रूप दिइएको हुनेछ, जुन खण्डमा संस्थागत प्रवन्धसम्बन्धी एउटा पूर्णस्वरूप उपलब्ध गराउनु आवश्यक हुनेछ, जस्तै तलका कुराहरूलाई बलियो बनाउने गरी राष्ट्रिय रेडप्लस रणनीतिको लागि आवश्यक पर्ने नियम तथा निर्देशिकाहरू यसमा पर्दछन् :
 - राष्ट्रिय रेडप्लस रणनीतिको कार्यान्वयन प्रक्रियामा सामाजिक र वातावरणीय रूपमा विचार गर्नुपर्ने कुराहरूलाई एकिकृत गर्नका लागि समन्वय गर्ने,
 - रेडप्लस रणनीति कार्यान्वयनका क्रममा सिर्जना हुने उपयुक्त सुरक्षा मापदण्डका सवालहरूलाई सम्बोधन गर्ने संयन्त्र बनाउने,
 - इएसएमएफको कार्यान्वयन र अनुगमनलाई निर्देशन गर्ने र सही मार्गमा लैजाने ।

विभिन्न तहहरूमा रेडप्लस रणनीति कार्यान्वयनका निमित्त अधिकार प्राप्त संस्थाहरू भित्र बहुरोकारवाला समितिहरूको गठन गर्नुपर्ने र यस प्रयोजनका लागि अधिकार पनि दिनुपर्नेछ । यो कुरा संस्थागत प्रवन्धहरूमा उल्लेख भएको हुनुपर्नेछ ।

४. आधार विन्दुको स्थापना (REL)

- आधार विन्दुले एउटा क्रेडिटिङ्ग आधार अवस्थाको प्रतिनिधित्व गर्दछ (यथास्थितिको आधार अवस्थाको विपरित), र त्यस्तो उत्सर्जनको अवस्था यो विन्दुभन्दा तल भएमा त्यस्तो देशलाई पुरस्कृत गर्नका लागि यो एउटा मानक हो ।
- आधार विन्दुले जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसंघीय प्रारूप महासन्धिको उद्देश्य अनुरूप समग्र हरितगृह ग्याँस उत्सर्जनलाई व्यापक रूपमा कटौति गर्ने र विश्वव्यापी रूपमा अतिरिक्तताको सुनिश्चितता गर्न साभ्ना तर पृथक जिम्मेवारीको अवधारणालाई प्रतिबिम्बित गर्दै यथास्थितिको अवस्थालाई परिवर्तन गरेको रूपमा देखिएको हुन्छ¹⁸ ।
- आधार विन्दु ऐतिहासिक उत्सर्जनमा आधारित हुनुपर्दछ र यसले राष्ट्रिय परिवेशलाई पनि ध्यानमा राखेको हुनुपर्दछ भन्ने कुराको विश्वव्यापी सहमतिका बावजुद आधार विन्दुको विषयसूची र आधार विन्दु निर्धारण गर्ने सूचक तथा कार्यविधि अहिलेसम्म पनि विकास हुन र मानकको रूपमा स्थापित हुन बाँकी नै रहेको छ¹⁹ ।
- उच्चस्तरको आधार विन्दुले अतिरिक्त न्यूनिकरण नगरिकनै पनि रकम तिर्नुपर्ने खतरालाई अगाडी देखाउँछ र यसबाट रेडप्लसको मूल्य बढी हुन्छ, तल्लोस्तरको आधारविन्दुले उत्सर्जन न्यूनिकरण उच्च भई क्रेडिट पनि उच्च भएता पनि राष्ट्रको सहभागितालाई हतोत्साहित गर्न सक्ने र अन्ततः तुलनात्मक रूपमा रेडप्लसको महत्व कम गर्नु हुनेछ ।
- आधार विन्दु स्थापना गर्ने कुरा एउटा मुस्किल सवाल हो र यसका लागि एउटा राम्रो विज्ञानको खाँचो पर्दछ, जसले राष्ट्रको सहभागितालाई निरुत्साहित गर्ने कुरालाई हटाउनको लागि नत तुलनात्मक रूपमा कम होस् नत हावादारी होस् ।

आरपीपीमा के प्रस्ताव गरिएको छ ?

- आधार विन्दु स्थापना गर्ने सन्दर्भमा एलआरएमपी (१९७५/७९) को वन सर्वेक्षण तथ्यांक नै उपलब्ध मध्येको सबैभन्दा उपयुक्त तथ्यांक भएको कुरालाई आरपीपीले मान्यता दिएको छ । यद्यपि, सतहमा रहेको जैविक पिण्ड सिर्जनाको लागि उक्त तथ्यांक सेटलाई पूनरव्याख्या र पूनःतालमेल मिलाउनु पर्ने आवश्यकताका साथै एफआरएले सिर्जना गरेको सबैभन्दा अद्यावधिक गरिएको सतहमा रहेको जैविक पिण्डसँग पनि तुलना गर्नुपर्ने हुन्छ²⁰ ।
- केही उपलब्ध भएसम्मका ऐतिहासिक तथ्यांक सेटहरूको प्रयोग गर्दै एउटा बहुवर्षिय ऐतिहासिक परिदृष्यको विकास गर्ने दृष्टिकोण लिइएको छ²¹ ।
- जानसंख्यकीय, समाजिक र आर्थिक परिवर्तनमा विभिन्न तिब्रताको कारणका साथसाथै अन्य प्राकृतिक कठिनाईका कारण विभिन्न भौगोलिक क्षेत्रमा विभिन्न कारक तत्वहरूको प्रभाव भिन्न भिन्न छ भन्ने कुरालाई विचार गर्दै ऐतिहासिक प्रवृत्तिको बढाइचढाई गर्नुले नेपालभरिको उत्सर्जन र पूनःसञ्चिति गरी भविष्यको पुष्टियोग्य उत्सर्जन आंकलन प्रदान गर्न नसकिने हुन सक्छ भन्ने कुरालाई ठिकसँग मान्यता दिइएको छ ।
- आरपीपीले CGE(Computable General Equilibrium) मा निर्भर रहेको स्थानिक रिग्रेसन नमूनाको विकास गर्ने कुरा प्रस्ताव गरेको छ । यसले आर्थिक चलहरू र मापदण्डहरूसँग एफआरए र एलआरएमपी

¹⁸ Refer to Angelsen et al. (2009)

¹⁹ Refer to Wertz-Kanounnikoff and Angelsen, 2009; Refer to UNFCCC COP 17 (2011) guidance on Forest RL

²⁰ यद्यपि, व्याख्या गरिएको एलआरएमपी तथ्यांकलाई प्रयोग गरी सतहको जैविक पिण्ड सृजना गरिएपनि नत यो कार्य सम्भव छ नत यसको थप उपयोग नै हुन सक्छ भन्ने कुरा जानकारीमा आएको छ ।

²¹ ऐतिहासिक उत्सर्जन प्रवृत्ति स्थापनाको लागि उपयुक्त सफ्टवेयर र प्रविधिहरूको प्रयोग गरी उपलब्ध तथ्यांक सेटहरूको प्रयोग गरी सन् १९९०, २००० र २०१० को लागि ऐतिहासिक परिदृष्य तयार गर्ने कुराको सुझाव दिइएको छ ।

परियोजनाहरूबाट उपलब्ध जीआइएसमा आधारित जानकारीलाई जोड्नका लागि सक्षम बनाउन सक्छ र यसको प्रयोगबाट विविधतायुक्त परिदृष्य अन्तर्गत कार्वन सञ्चितिको परिवर्तन अनुमान गर्न पनि सकिन्छ ।

- आरपीपीमा प्रस्ताव गरिएका चारवटा विभिन्न अध्ययनहरूबाट प्राप्त नतिजाहरू र उपलब्धीहरू (माथिका चार बुँदाहरू अनुसार) ले नेपालको प्रारम्भिक आधार परिदृष्य स्थापनाको लागि एउटा राम्रो आधार प्रदान गर्न सक्छन् भन्ने अपेक्षा गरिएको छ । एउटा चरणगत दृष्टिकोणको अवलम्बन गरी उन्नत किसिमको प्राविधिक क्षमताका साथ यो प्रारम्भिक आधार विन्दुलाई क्रमशः सुधार गर्दै लैजानुपर्ने आवश्यकता रहेको छ ।

के आवश्यक छ ?

- १) राष्ट्रियस्तरको वा प्रादेशिक तहमा एउटा प्रारम्भिक तहको वनको आधार अवस्था विकास गर्ने, जसमा चरणगत दृष्टिकोणको आधारमा अभिलेखित भएको एउटा स्पष्ट तौरतरिकाको प्रयोग भएको हुन्छ,
- २) भूसान्दर्भिक पक्षलाई प्रयोग गर्दै प्रादेशिक र राष्ट्रिय तहमा विकास हुँदै गरेको आधार विन्दुको बीचको सम्बन्धलाई प्रदर्शन गर्ने (अथवा नेपालको सन्दर्भमा त्यसको विपरित),
- ३) विकास गरिएको आधार विन्दुले पहिचान भएका आधारभूत कारक तत्वहरू, मुख्य नीतिहरू र रेडप्लस रणनीतिक कार्यक्रम र अनुगमन प्रणालीलाई प्रतिबिम्बित गर्न सफल भएको हुनुपर्नेछ,
- ४) आधारविन्दुले एउटा क्रियात्मक प्रणालीतर्फ विकास हुँदै गरेको प्रयाप्त कदमहरूलाई प्रदर्शन गर्नुपर्नेछ ।
- ५) विकास गरिएको आधार विन्दुको गहन रूपमा पुनरावलोकन भएको, सार्वजनिक परामर्शबाट अगाडी बढेको र सोही अनुसार परिमार्जन गरिएको प्रमाणहरू प्रदान गर्नुपर्नेछ,
- ६) आधार विन्दुमा एउटा समायोजन प्रस्ताव गरिएको अवस्थामा, त्यस्तो प्रस्ताव सान्दर्भिक राष्ट्रिय परिवेशमा विश्वासनीय र सुरक्षात्मक कुरामा आधारित हुनुपर्नेछ,
- ७) आवश्यक पर्ने तथ्यांक र अतिरिक्त चरणहरूका लागि एउटा योजना प्रदान गर्नुपर्ने ।

प्रस्तावित खण्ड/उपखण्ड

४.१ आधार विन्दु निर्धारणका सन्दर्भमा नेपालको विद्यमान परिवेश

- ऐतिहासिक प्रवृत्तिसम्बन्धी जानकारीहरू, वनको अनुगमनसम्बन्धी विगतका तथ्यांक सेटहरू, र यिनीहरूको अनुकूलता/असंगतिका जानकारीहरू प्रदान गर्ने,
- विद्यमान वा पूर्वानुमान गरिएको भविष्यको जानसांख्यिक अवस्था, वृहद आर्थिक अवस्था र अन्य परिवर्तन र प्रवृत्तिहरू, जसको वन विनाश, वन क्षयीकरण र स्थानीय तथा नीतिगत तहका कारक तत्वहरूमा प्रभाव हुन पनि सक्छ र नहुन पनि सक्छ,
- कार्वन सञ्चितिका कुन स्रोतहरूलाई आधार विन्दुमा समावेश गरिने छ भन्ने कुराको प्रयाप्त पुष्टि सहित समावेश भएको हुनुपर्नेछ । उपलब्ध तथ्यांक र क्षमता अभिवृद्धि सँगसगै भविष्यमा कार्वन भण्डारका पाँचवटै स्रोतहरूलाई आधार विन्दुमा समावेश गर्ने चरणगत सोच भएमा यसको बारेमा पनि उल्लेख गर्नुपर्नेछ ।
- परामर्श प्रक्रियाबाट उठाइएका र विज्ञहरूद्वारा अगाडी सारिएका अन्य परिवेशहरूका बारेमा पनि उल्लेख गर्नुपर्ने ।

४.२ आधार विन्दु निर्धारण गर्ने तौरतरिका र दृष्टिकोण

- आधार विन्दु निर्धारणका लागि एउटा मान्यता प्राप्त तौरतरिकाको छनौटका सन्दर्भमा नेपालको लागि उपलब्ध उपयुक्त विकल्पहरू प्रदान गर्ने,

- एउटा तौरतरिका छनौट गरी त्यसका आधार र मापदण्डहरूबारे व्याख्या गर्ने, जुन अगाडीका उपखण्डहरूमा विस्तृत रूपमा राष्ट्रिय परिवेश अनुकूल छनौट गरिएको तौरतरिकालाई एउटा दायराभित्र रही महत्व दिन सकिन्छ ।
- छनौट गरिको तौरतरिकाको सबल पक्ष र कमजोर पक्ष देखाउने र कमजोरीहरूलाई कसरी निमित्त्यान्त पारिएको थियो भन्ने कुराको व्याख्या गर्ने,
- तौरतरिकामा समावेश गरिएका चरणगत प्रक्रियाहरूको बारेमा विस्तृत जानकारी दिने ।

४.३ राष्ट्रिय र प्रादेशिक तहमा स्थापित प्रारम्भिक आधार विन्दुको कार्यहरू

आरपीपीमा भनिएको आधारमा र विभिन्न चारवटा विषयमा भएका अध्ययनका निश्कर्षहरूका आधारमा तल उल्लिखित कामहरू गर्नुपर्ने :

- माथि उल्लिखित के गर्नु आवश्यक छ ? भन्ने शिर्षक अन्तर्गत उल्लेख गरिएका बुँदा नं. १-४ सम्मका कुराहरूलाई ध्यान दिई आधार विन्दुलाई व्याख्या र प्रदर्शन गर्ने,
- गहन रूपमा पुनरावलोकन भएको प्रमाण र परामर्शका नतिजाहरू प्रदान गर्ने । आधार विन्दुलाई बलियो बनाउन आधार पुनरावलोकन र परामर्शबाट प्राप्त सुझावहरूलाई कुन हदसम्म समेटिएको थियो भन्ने कुराको वर्णन गर्नुपर्ने ।

४.४ आधार विन्दुमा थप समायोजनका लागि प्रस्ताव

- तथ्यांक र तर्कहरूले सहयोग गरेबमोजिम सान्दर्भिक राष्ट्रिय परिवेशका आधारमा आधार विन्दुमा आवश्यक समायोजन (प्रकार र प्रकृति अनुसार) को माग भएमा सोको व्याख्या गर्ने ।

४.५ आधार विन्दुमा प्रस्तावित समायोजनको कार्ययोजना

- कार्ययोजनाले क्रियाकलापहरू, सिर्जना गर्नुपर्ने तथ्यांकहरू, समय, आवश्यक आर्थिक स्रोत र आर्थिक स्रोत प्राप्त हुने स्रोत समेत खुलाएको हुनुपर्नेछ ।

५ अनुगमन, प्रतिवेदन र सत्यापन (MRV) प्रणाली

- रेडप्लस क्रियाकलापहरूको एमआरभीसम्बन्धी कार्य पूरा गर्न रेडप्लसमा सहभागी हुने राष्ट्रहरूले एउटा गहन र पारदर्शी किसिमको राष्ट्रिय वन अनुगमन प्रणालीको विकास गर्नु आवश्यक हुन्छ । अझ खासगरी एमआरभी प्रणालीले निम्न कार्य गर्नुपर्छ :
 - वन क्षेत्रबाट हुने उत्सर्जन र त्यसरी भएको उत्सर्जन वनमा फर्कने कार्य (पूनःसञ्चिति) को अनुमान गर्ने (मापन)
 - रेडप्लस क्रियाकलापहरूबाट यसरी हुने न्यूनिकरणसम्बन्धी प्रदर्शनको बारेमा युएनफसीसीसीमा प्रतिवेदन पठाउने (प्रतिवेदन)
 - युएनएफसीसीसीको सचिवालयलाई यस्ता क्रियाकलापहरूको सत्यापन गर्न अनुमति दिने (सत्यापन)
- उत्सर्जन न्यूनिकरण र पूनःसञ्चितिको लागि युएनफसीसीसीले हालसम्म राष्ट्रिय वन अनुगमन प्रणालीको स्थापना गर्ने एउटा निश्चित निर्देशन जारी गरिसकेको छैन । यद्यपि, युएनएफसीसीको पक्षराष्ट्रहरूको सम्मेलनको निर्णय 4/CP.15 (कोपनहेगन सहमति, २००९) ले एमआरभीको लागि तौरतरिकासम्बन्धी विषयमा एउटा निर्देशन प्रदान गरेको छ भने सन २०१० मा भएको यस्तै सम्मेलनको निर्णय 1/CP.16 (क्यानकून सम्झौता २०१०) मा एउटा गहन र पारदर्शी किसिमको राष्ट्रिय वन अनुगमन प्रणालीको स्थापनाका लागि निर्देशन दिएको छ ।
- युएनफसीसीसीको पक्षराष्ट्रहरूका सम्मेलनको निर्णय 4/CP.15 र 1/CP.16 ले अनुगमन र एमआरभीको निम्न अनुसार दोहोरो भूमिका हुन्छ भन्ने कुराको संकेत गर्दछ :
 - अनुगमन कार्यले एउटा राष्ट्रलाई रेडप्लससम्बन्धी क्रियाकलापहरू परिणाममा आधारित छन वा छैन भनी अनुगमन गर्न अनुमति दिनेछ,
 - एमआरभी कार्यले रेडप्लस क्रियाकलापहरूका माध्यमबाट मापनयोग्य हुनेगरी उत्सर्जन न्यूनिकरणमा योगदान भएको छ वा छैन भन्ने कुराको मूल्यांकन गर्नेछ ।

राष्ट्रिय एमआरभी प्रणालीले :

- निम्न कुरामा आएको परिवर्तनको तुलना गर्न सक्षम बनाउने गरी जानकारीहरू सिर्जना गर्ने : १) वन क्षेत्र (क्रियाकलापगत तथ्यांक) र २) कार्वन सामग्री (उत्सर्जन कारक), जसलाई आधार विन्दु तयारीका लागि आधार अवस्था अनुमान गर्न प्रयोग गरिन्छ ।
- एउटा राष्ट्रिय वनस्रोत सर्वेक्षण अन्तर्गत स्थायी नमूना प्लटहरू स्थापना गरी त्यसमा दूरसम्बेदन प्रणाली र स्थलगत रूपको समिश्रणका आधारमा तथ्यांक संकलन गर्नमा प्राथमिकता दिनका लागि जोड दिइन्छ ।
- एमआरभीले रेडप्लसको तयारी र कारोवार चरणमा स्थानीयस्तरमा काम गर्ने कुरालाई जोडदछ र (कर्यान्वयन चरणमा उत्प्रेरण र सहयोग स्थानान्तरण हुन्छ) ।
- यो कुरा महत्वपूर्ण छ की रेडप्लस अन्तर्गतका खास कार्यहरू र एमआरभीको आवश्यकताहरूका बीचमा सम्बन्ध रहेको छ भन्ने कुरालाई राम्रो गरी बुझ्नु पर्दछ ताकी यसले रेडप्लस क्रियाकलापहरू र एमआरभीलाई सँगसँगै विकास गर्न सकियोस् ।
- एमआरभीको अन्तर्राष्ट्रिय आवश्यकता अनुकूल हुनेगरी एमआरभी प्रणालीको विकासका लागि रेडप्लसका निमित्त एमआरभीसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय आवश्यकता र र विद्यमान वन अनुगमन प्रणालीका बीचको कमीलाई स्पष्ट पार्नु नै पर्दछ ।

एमआरभी प्राणाली विकास गर्ने प्रयासका सन्दर्भमा नेपाल अहिले कहाँ छ ?

नेपालको आरपीपीको समीक्षाबाट यो कुरा थाहा हुन्छ की :

- १) नेपाल वनस्रोत अनुगमन (एफआरए) परियोजना अन्तर्गत राष्ट्रिय वन अनुगमन प्रणालीको विकासका लागि विगत र विद्यमानमा सम्पन्न भएका कामका आधारमा नेपालको एमआरभी प्रणाली स्थापित हुन्छ, जसले निम्न कुरा उपलब्ध गराउने अपेक्षा गरिएको छ :
 - विस्तारित र गुणस्तरीय रूपमा नेपालको वन क्षेत्रको भू-भौगोलिक जानकारीहरू
 - एउटा क्रियाशिल किसिमको र भौगोलिक क्षेत्रमा सिमित रहेको वन सूचना प्रणाली
- २) नेपालमा विगत तीन दशकदेखि अभ्यास गर्दै आएका विभिन्न स्थानीय समुदायमा आधारित वन व्यवस्थापन प्रणालीमा आधारित रहेर पनि एमआरभी बन्न सक्दछ । यी प्रणालीहरूले नेपालको एकतिहाई वन क्षेत्र ओगटेका छन् र वन विनाश र वन क्षयीकरण विरुद्ध अत्यन्त सफल मानिन्छन् । यी प्रणालीहरू रेडप्लसको लागि एउटा अभिन्न रणनीतिक विकल्प बन्दछन् ।
- ३) नेपालको वनको लागि जैविक पिण्ड वृद्धिसम्बन्धी तथ्यांक र गतिविधिगत तथ्यांकको कमीका कारण प्रारम्भिक चरणमा नेपालको राष्ट्रिय वन अनुगमन प्रणालीको निर्धारण आइपीसीसीको तह २ स्तरको कार्वन सञ्चिति परिवर्तनसम्बन्धी अनुगमन प्रणालीमा निर्भर रहनेछ ।
- ४) जैविक पिण्ड विस्तार कारकहरू र रुट-टु-सुट अनुपातहरू जस्ता मापदण्डहरू मध्ये सामान्य अनुमानमा आधारित रहेर एमआरभीका तौरतरिकाहरूको विकास गरिनेछ । त्यसपछिको रचणमा, थप अपेक्षित तथ्यांक उपलब्धताका आधारमा एलोमेट्रिक समिकरणसँगै प्रजातिगत विशेष कारकहरूको पनि विकास गरिएको हुनेछ ।
- ५) तथ्यांकहरूको स्रोतका लागि दूरसम्बेदन तथ्यांकहरूलाई एफआरए परियोजना अन्तर्गत स्थापित लगभग २,५०० वटा स्थायी नमूना प्लटहरूको निश्चित प्रतिशतमा गरिएको आवधिक स्रोत सर्वेक्षणसँग समायोजन गरी तयार गरिएको हुनेछ । यी नमूना प्लटहरूले नेपालको सबै प्रकारका वन र सबै किसिमका वन व्यवस्थापन प्रणालीहरूको प्रतिनिधित्व गर्दछन् ।
- ६) विद्यमान समुदायमा आधारित वन व्यवस्थापन प्रणालीहरूमा तथ्यांक संकलनको काम स्थानीय वन व्यवस्थापकहरूको काँधमा हुनेछ । यो विधि वनको सामुदायिक अनुगमन, सहभागितामूलक वन स्रोत सर्वेक्षण र हाल कार्यान्वयन भइरहेका रेडप्लस परीक्षण परियोजनाहरूमा गरिदै आएको कार्वन अनुगमन प्रदर्शनीका सफल सिकाईहरूमा आधारित भएर विकास हुनेछ ।
- ७) अन्य वनहरूमा तथ्यांक संकलनको लागि एउटा सहकार्यमूलक दृष्टिकोण अवलम्बन गरिनेछ । जिल्ला वनक्षेत्र समन्वय समितिको दिशानिर्देश अन्तर्गत रही स्थानीयस्तरमा रहेका वन प्राविधिकहरू, गाउँ विकास समिति र मध्यवर्ति क्षेत्र व्यवस्थापन परिषद्का सदस्यहरू तथ्यांक संकलनमा संलग्न हुनेछन् ।
- ८) एफआरए परियोजनाद्वारा सिर्जना गरिएका तथ्यांकलाई आधार मानी रेडप्लसका लागि जीआइएसमा आधारित राष्ट्रिय वन सूचना व्यवस्थापन प्रणाली स्थापना गर्ने एउटा कार्यक्रम सञ्चालित हुनेछ । यसको उद्देश्य विभिन्न भू-स्वामित्व अन्तर्गत रहेका सबै वनहरू, भू-उपयोग परिवर्तन प्रवृत्तिहरू र व्यवस्थापन प्रणालीहरूलाई समेटेका नक्शा तथा इमेजरी जानकारीहरू र सबै सान्दर्भिक गैरकार्वन विशेषताहरूको व्यवस्थापनको लागि यो प्रणालीको सविस्तार प्रयोग गर्नु रहेकोछ ।

आरपीपीमा परिलक्ष्य गरिएको संस्थागत संरचना

- रेडप्लसको राष्ट्रिय नीति र वन कार्वनको एमआरभीका बीच समन्वयका लागि वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रीद्वारा अध्यक्षता गरिने र राष्ट्रिय योजना आयोग सहित सम्बन्धित सबै मन्त्रालयहरूबाट प्रतिनिधित्व हुनेगरी गठन हुने एउटा उच्च निकाय राष्ट्रियस्तरको मुख्य नीतिगत निर्णय गर्ने निकायको रूपमा रहनेछ ।
- वन अनुसन्धान तथा सर्वेक्षण विभागले एमआरभी प्रणाली र राष्ट्रिय वन सूचना व्यवस्थापन प्रणालीको निर्धारण, व्यवस्थापन र दुरुस्त राख्ने कार्य गर्नेछ र यस विभागले एफआरए परियोजना अन्तर्गत स्थापित स्थायी नमूना प्लटहरूको व्यवस्थापन गर्ने, वन विनाश र वन क्षयीकरणको आवधिक मूल्यांकन गर्ने, प्रादेशिक

तहमा सूचना संकलनका लागि समन्वय गर्ने र वेबसाइटका माध्यमबाट राष्ट्रिय वन सूचना व्यवस्थापन प्रणालीका उपलब्धीहरूलाई प्रचार गर्नेछ ।

- प्रादेशिक तहमा वन अनुगमन प्रणालीको व्यवस्थापनका लागि डीएफएससीसीको रणनीतिक दिशानिर्देश अन्तर्गत रही जिल्ला वन कार्यालयले रेडप्लसको लागि अनुगमन निकायको रूपमा काम गर्नेछ ।

रेडप्लस रणनीतिको कार्यान्वयनको लागि एमआरभी प्रणालीमा के कुराहरू समावेश गर्नु आवश्यक छ ?

१) एमआरभी प्रणालीको स्थापनाले प्रदर्शनी सहित चरणबद्ध रूपमा कार्यान्वयन गर्ने कुराहरूलाई स्पष्ट पार्दै तलका कुराहरू समेत स्पष्ट पार्ने एउटा ढाँचा प्रदान गर्दछ :

- वन कार्वन संरक्षण र अभिवृद्धि क्रियाकलापहरू र वन विनाश र वन क्षयीकरणमा भएको परिवर्तनलाई मापन र प्रतिवेदन गर्नका लागि यो प्रणाली कसरी क्रियाशिल हुन्छ,
- राष्ट्रिय रेडप्लस रणनीतिमा प्राथमिकीकरण गरिएका विशेष किसिमका रेडप्लस क्रियाकलापहरूको यस प्रणालीले कसरी अनुगमन गर्दछ,
- यस प्रणालीमा चुहावट मूल्यांकन गर्नको लागि आवश्यक पर्ने क्षमता समेटिएको छ वा छैन,
- उत्सर्जन तथ्यांक र वनको तथ्यांक आदान-प्रदान गर्ने पारदर्शी उपायहरू विद्यमान छन् वा छैनन्, (प्रारम्भिक कार्यान्वयन चरणमा यस्तो नहुन सक्छ),
- निम्न कुरामा राष्ट्रको योजना के छ भन्ने बारेमा स्पष्ट पार्ने : १) प्रारम्भिक तयारी र अन्तरिक कार्यसम्पादन अनुगमनबाट परिपक्व सहभागिता र पूर्णकार्यसम्पादन अनुगमनको चरणमा कसरी अगाडी बढ्ने, २) राष्ट्रिय एमआरभी र प्रादेशिक प्रभावहरू एकआपसमा क्रमशः समायोजन हुँदैछन् भन्ने कुराको सुनिश्चितता गर्ने, ३) पूर्णरूपमा कार्यान्वयन हुनसक्ने किसिमको अनुगमन प्रणालीको विकास नहुँदासम्मको अवस्थामा रेडप्लस क्रियाकलापहरूको परिणामको मूल्यांकन ।

२) विकास गरिएको प्रणालीको फैलावट, ओगटेको क्षेत्र, सहिपना र समावेश गरिएका कार्वन स्रोतहरू सहित प्रस्ताव र प्रयोग गरिएको विधि छनौट गर्नुको एउटा स्पष्ट प्राविधिक र विश्लेषणात्मक पुष्टि उपलब्ध गराउने ,

३) निश्चित समयभित्र पूर्णरूपमा कार्यान्वयनमा आउन सक्ने एमआरभी प्रणालीको विकासका लागि एउटा कार्ययोजना उपलब्ध गराउने । यस्तो योजनामा संस्थागत जाँजोपाँजो, आवश्यक पर्ने क्षमताहरू, तालिम, हार्डवेयर/सफ्टवेयर र बजेट समेत उल्लेख भएको हुनुपर्छ ।

४) एमआरभी प्रणालीको विकास र कार्यान्वयन गर्दा सम्बन्धित सरकारी निकाय, संघ संस्थाहरू, स्थानीय समुदाय, नागरिक समाजहरू र निजी क्षेत्रहरू सहभागी भएका थिए वा थिएनन् र उनीहरूसँग परामर्श गरिएको थियो वा थिएन भन्ने कुराको वर्णन गर्नुपर्नेछ । एमआरभी प्रणाली कार्यान्वयनको परिणामहरूको बारेमा कुनै सत्यापन गरिएको थियो वा थिएन ?

प्रस्तावित खण्ड/उप-खण्ड

५.१ नेपालको एमआरभी प्रणालीको ढाँचा र संयन्त्र^{२२}

^{२२} उत्सर्जन र पूनः सञ्चितिका अनुमानहरू रेडप्लसका क्रियाकलापहरू कसरी परिभाषित गरिएका छन् भन्ने कुराबाट प्रभावित हुन्छन् । यस परिच्छेदको अगाडी वा राष्ट्रिय रेडप्लस रणनीतिको कुनै परिच्छेदमा म्याराकस सहमतिलाई अनुशरण गर्दै वन, वन विनाश, वन क्षयीकरण आदि शब्दहरू र वैधताप्राप्त क्रियाकलापहरूको बारेमा एउटा परिभाषा खण्ड समावेश गर्नुपर्नेछ । म्याराकस सहमति र एपएओका अनुसार एमआरभी प्रयोजनका लागि आइपीसीसीको असल अभ्यास सम्बन्धी दस्तावेजमा दिइएको वनको परिभाषा नै सबैभन्दा साझा परिभाषा हो । एफएओको परिभाषा धेरै लचिलो छ भने आइपीसीसीको परिभाषा केहीहदसम्म कठोर छ । Refer to Angelsen et al. 2009, www.REDD-OAR.org

- एफआरए परियोजनाका बारेमा आरपीपीमा उल्लेख गरिएका विशेषताहरूको बारेमा भएको प्रगतिलाई आधार मानी एमआरभी प्रणालीको ढाँचा प्रदान गर्ने । के कुरा अहिले नै विद्यमान छ र के कुरा सन् २०१२ को अन्त्यसम्ममा उपलब्ध भइसकेछ भन्ने कुरा देखाउँदै यस्तो ढाँचा समग्र किसिमको हुनेगरी बनाएको हुनुपर्नेछ । (किनकी एफआरए परियोजना सन् २०१४ को अन्त्यसम्ममा सकिनेछ ।)
- एउटा वृहद किसिमको एमआरभी प्रणालीको विकासको लागि एउटा स्पष्ट मार्गचित्र बनाउने जसमा तयारी चरणका साथसाथै कार्यान्वयन चरणका लागि समेत आवश्यक पर्ने अनुगमन गर्न र त्यसपछि निश्चित समयको अन्तरालमा गरिने अनुगमनका लागि चरणबद्ध दृष्टिकोणहरू पनि प्रदान गर्ने,
- समयको अन्तरालमा एमआरभी प्रणालीको कुन कार्यान्वयन चरणमा कुन कार्वन पूलहरूलाई समावेश गरिनेछ भन्ने कुराको वर्णन गर्ने,
- निम्न कार्यका लागि एमआरभी प्रणाली कहिले तयार हुनेछ भन्ने बारेमा बयान गर्ने : १) यस्तो प्रणाली कहिले पूर्ण कार्यान्वयन हुन सक्ने खालको हुनेछ र उत्सर्जन कारकहरूसम्बन्धी तथ्यांक तयारी गर्ने कार्य स्तर २ बाट स्तर ३ तर्फ जाने सम्भावना रहन्छ, २) एमआरभी कार्यहरू र त्यसपछिको एमआरभीका आधारमा हुने कारोवारको बीचमा सम्बन्ध देखाउने र ३) अन्तर्राष्ट्रिय तहमा प्रतिवेदन पठाउने र सत्यापन गराउने कार्यको शुरुआत गर्ने,
- अनुगमन प्रणालीको कुन चरणबाट राष्ट्रिय नीति र रेडप्लस कार्यक्रमलाई सहयोग गर्न शुरु गर्नेछ भन्ने कुराको वर्णन गर्ने,
- अनुगमन प्रणालीको कुन चरणबाट माथि बुँदा नं. १ मा उल्लिखित चारवटा प्रत्येक बुँदाहरूका विषयमा अभिलेखित प्रमाण तथा नमूनाहरू प्रदान गर्न शुरु गर्नेछन् भन्ने बारेमा वर्णन गर्ने,
- माथि उल्लिखित सबै वा केही बुँदाहरूलाई बलियो बनाउने प्रणालीको प्रदर्शनका लागि कहिले र के कस्तो प्राविधिक क्षमता र प्रणाली सुधार गर्ने कार्यहरू हुनेछन् भन्ने बारेमा वैकल्पिक सुभावहरू प्रदान गर्ने ।

५.२ एमआरभी प्रणालीको लागि प्रयोग हुने विधिहरू छनौट गर्ने आधार

- एमआरभी प्रणाली पूर्णतया एफआरए परियोजनाको परिणामहरूमा टिकेको हुनेछ । प्रविधि, मानवीय स्रोत, क्षमता र आर्थिक स्रोतका सन्दर्भमा रहेका कैयौं सीमाहरूलाई मध्यनजर गर्दै एफआरएले नेपालको सन्दर्भमा सम्भवत सबैभन्दा बढी उपयोगी हुने विधिका सेटहरूको बारेमा एउटा विश्लेषण गर्ने कार्य गर्नेछ ।
- यो खण्ड एमआरभीका तौरतरिकाहरूको छनौटका लागि एफआरएद्वारा प्रयोग गरिएको विश्लेषणात्मक पुष्टि र तर्कहरूमा आधारित रहेर विकास गरिएको हुनेछ, जुन रेडप्लसको एमआरभीको लागि राष्ट्रिय वन सूचना व्यवस्थापन प्रणालीको विकासमा प्रयोग भएको हुनेछ,
- एफआरए परियोजनाले प्रयोग गरेको विश्लेषणात्मक पुष्टिहरू एमआरभी प्रणालीको विकास पुष्टि गर्ने क्रममा अप्रयाप्त पाइएमा अतिरिक्त विश्लेषणात्मक पुष्टिहरू र उपयुक्त विधिहरूको प्रयोग गर्नेपर्ने हुन्छ ।
- यसो गर्ने क्रममा राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय तहमा रेडप्लसको एमआरभी आवश्यकताहरू अनुसारको आवश्यक क्षमता पुरा गर्नका लागि एफआरएद्वारा सहयोग गरिएको राष्ट्रिय वन सूचना व्यवस्थापन प्रणालीले कुनहदसम्म प्रस्ताव गरेको छ भन्ने कुराको मूल्यांकन गर्नुपनि सान्दर्भिक हुनेछ । यसरी पहिचान भएको क्षमतासम्बन्धी कमीलाई यसपछिको अर्को शिर्षकमा प्रस्ताव गरिने समयसीमा र बजेटगत कार्ययोजनामा समावेश गर्न सकिनेछ ।

५.३ पूर्णरूपमा कार्यान्वयन हुने किसिमको एमआरभी प्रणालीलाई संस्थागत गर्ने कार्ययोजना

यस्तो एउटा एमआरभी प्रणाली हुनु उपयुक्त हो, जसले तयारी चरणहरूमा कार्वन सञ्चिति र वन विनाशको दरमा भएको परिवर्तनलाई स्तर २ को तहमा अनुगमन गर्न सक्षम हुने र यसलाई संस्थागत गर्ने हुनुपर्दछ । रेडप्लस क्रियाकलापहरूको प्रभाव मूल्यांकन र अन्य कार्वन भण्डारहरूको अनुगमनको लागि एमआरभी प्रणालीले अनुगमन क्षमता बढाउनु पर्दछ ।

- यस खण्डमा सन् २०१४ मा एफआरए परियोजना समाप्त हुने समयसम्ममा कुन तहसम्मको एमआरभी प्रणाली विकास गर्न सकिन्छ, भन्ने बारेमा वर्णन गर्ने, र सो तहसम्मको प्रगति हासिल गर्नका लागि के अतिरिक्त क्रियाकलाप र स्रोतहरू आवश्यक पर्नेछ, भन्ने कुराको पनि वर्णन गर्ने ।
- एफआरए सहयोगको समाप्तीपछि एमआरभी प्रणालीलाई राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय तहको एमआरभी आवश्यकता पूरा गर्न सक्नेगरी पूर्णरूपमा कार्यान्वयन हुन सक्ने बनाउनका लागि एमआरभी प्रणालीमा बाँकी रहेका सम्भावित कमीहरूको मूल्यांकन गर्ने ।
- राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय तहको एमआरभी आवश्यकता पूरा गर्न सक्नेगरी प्राविधिक रूपमा मिहिन, संस्थागत रूपमा गहन र पूर्ण कार्यान्वयनमा आउने किसिमको एमआरभी प्रणालीको स्थापना गर्न आवश्यक पर्ने बजेट र समय सहितको कार्ययोजना विकास गर्ने ।

५.४ एमआरभी प्रणालीको विकास गर्ने क्रममा सरोकारवालाहरूको सहभागिता

- राष्ट्रिय वन सूचना व्यवस्थापन प्रणालीको विकास र कार्यान्वयन गर्दा सम्बन्धित सरकारी निकाय, संघ संस्थाहरू, स्थानीय समुदाय, नागरिक समाजहरू र निजी क्षेत्रहरू सहभागी भएका थिए वा थिएनन् र उनीहरूसँग परामर्श गरिएको थियो वा थिएन भन्ने कुराको वर्णन गर्नुपर्नेछ । राष्ट्रिय वन सूचना व्यवस्थापन प्रणाली कार्यान्वयनको परिणामहरूको बारेमा कुनै सत्यापन गरिएको थियो वा थिएन ?

६. बहुपक्षीय फाइदाहरू, अन्य प्रभावहरू, सुशासन र सुरक्षा मापदण्डका लागि राष्ट्रिय वन सूचना व्यवस्थापन प्रणाली (NFIMS)

- राष्ट्रिय वन सूचना व्यवस्थापन प्रणालीले रेडप्लस कार्यक्रम कार्यान्वयनका क्रममा अनुगमनका लागि प्राथमिकीकरण गरिएका गैरकार्वन पक्षहरूको पनि अनुगमन गरी जानकारीहरू प्रवाह गर्नु आवश्यक हुन्छ । जीविकोपार्जन अभिवृद्धि, जैविक विविधता संरक्षण, पर्यावरणीय सेवाको प्रावधान, रेडप्लस कार्यान्वयनमा रहेका सुशासनसम्बन्धी मुख्य प्रासङ्गिक कारकहरू र वन क्षेत्रमा रेडप्लस रणनीतिका प्रभावहरूसँग सम्बन्धित यी पक्षहरू मुख्य मात्रात्मक र गुणात्मक तत्वको रूपमा रहेका छन् ।
- राष्ट्रको इएसएमएफमा समावेश भएका अनुगमनसम्बन्धी विशेष व्यवस्थाहरूलाई पनि ध्यान दिदै, रेडप्लससम्बन्धी कार्यक्रमहरू कार्यान्वयनका क्रममा सुरक्षा मापदण्डहरूलाई कसरी सम्बोधन र सम्मान गरिएको छ भन्ने बारेमा पनि यस्तो प्रणालीले प्रभावकारी रूपमा प्रतिवेदनहरू दिएको हुनुपर्दछ ।

आरपीपीमा के कुरा अभिलेखित छ ?

- आरपीपीमा (खण्ड ३.२, पेज ६२-६४) बहुसरोकारवाला वन कार्यक्रम, इसिमोड र वीनरक इन्टरनेशनलले मानव सम्पन्नता र अर्थतन्त्रका विभिन्न पक्षमा वन विनाश र वन क्षयीकरणले पारेका प्रभावहरू बुझ्नका लागि प्रयोग गरेका विभिन्न ढाँचाहरूको अनुभवहरूलाई अभिलेखित गरिएको छ । यसमा उत्सर्जन न्यूनिकरण र कार्वन सञ्चयको सम्भावनाको हिसाव किताव गर्नका लागि विज्ञान, प्रविधि तथा वातावरण मन्त्रालयले प्रयोग गरेको COPATH 2002 नामक सफ्टवेयरको बारेमा पनि उल्लेख गरिएको छ ।
- आरपीपीमा बृहद आर्थिक विश्लेषणको ढाँचाको प्रयोग, सामाजिक विवरण म्याट्रिक्सको विकास, आगत-निर्गत तालिका, र कम्प्युटेबल सामान्य सन्तुलन (Computable General Equilibrium-CGE) को निर्माणका क्रममा प्राप्त हुने सिकाईलाई उपयोग गर्न सकिने कुरा उल्लिखित छ । त्यसैगरी, देशव्यापी रूपमा spatial regression model (SRM) को विकास गर्न सकिने सम्भावना रहेको छ जसले जीआइएसमा आधारित जानकारीहरूलाई आर्थिक सूचक (चलहरू) र मापदण्डहरूसँग जोड्न मद्दत गर्दछ ।
- केन्द्रिय तथ्यांक विभाग, केन्द्रिय बैंकहरूले गरेका घरधुरी सर्वेका तथ्यांकहरू, नेपाल जीवनस्तर सर्वेक्षण प्रतिवेदनको तथ्यांक र तथ्यांकका अन्य स्रोतहरूले तथ्यांकको आवश्यकतालाई पुरा गर्न सक्दछन् ।
- रेडप्लसको लागि जीआइएसमा आधारित राष्ट्रिय वन सूचना व्यवस्थापन प्रणाली स्थापना गर्ने योजना बनाइसकिएको छ, जसले विभिन्न भू-स्वामित्व अन्तर्गत रहेका सबै वनहरू, भू-उपयोग परिवर्तन प्रवृत्तिहरू र व्यवस्थापन प्रणालीहरूलाई समेटेका नक्शा तथा इमेजरी जानकारीहरू र सबै सान्दर्भिक गैरकार्वन विशेषताहरूको व्यवस्थापनको लागि यो प्रणालीको सविस्तार प्रयोग गर्नका लागि सक्षम बनाउँछ ।
- नेपालले रेडप्लसको सामाजिक र वातावरणीय मापदण्ड विकास गर्नमा सहजीकरण गरिरहेको सचिवालयसँग मिलेर रेडप्लसका सामाजिक र वातावरणीय सुरक्षा मापदण्डको विकास गरिरहेको छ । यसको मसौदा मापदण्डमा सातवटा सिद्धान्तहरू समावेश गरिएका छन्, ति हुन् : १) अधिकारलाई मान्यता र सम्मान प्रदान गर्ने, २) लाभहरूलाई समन्यायिक रूपमा बाँडफाँट गर्ने, ३) आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदायको सम्पन्नता र दिर्घकालिन जीविकोपार्जन सुरक्षामा सुधार गर्ने, ४) सुशासन, ५) जैविक विविधता र पर्यावरणीय सेवाको संरक्षण र अभिवृद्धि, ६) पूर्ण र प्रभावकारी रूपमा सहभागीता, ७) कानून र अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि, महासन्धिहरूको पालना ।

- आरपीपीमा निम्न कार्यहरू गर्ने योजना गरिएको छ :

- १) रेडप्लस कार्यक्रमको प्रभाव मूल्यांकनलाई स्थानीयस्तरमा लागु गर्नका लागि रेडप्लसका सामाजिक र वातावरणीय मापदण्डहरूको प्रयोग गर्ने र यसका लागि उक्त मापदण्डका पहिचान भएका सूचकहरूका आधारमा उपयुक्त विधिको विकास गर्ने,
- २) यी मापदण्डहरूको अनुगमनका लागि स्थानीय समुदाय र स्थानीय निकायका सदस्यहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने
- ३) यदी आवश्यक भएमा सामाजिक र वातावरणीय आधार अवस्थाको विकास गर्ने ।

- आरपीपीको कार्यान्वयनको उत्पादनको रूपमा एउटा इएसएमएफ पनि तयार गर्ने योजना गरिएको छ ।

यस शिर्षक अन्तर्गत के कुराहरू आवश्यक पर्दछ ?

- नेपालमा रेडप्लस कार्यक्रम कार्यान्वयनसँग प्रत्यक्ष रूपमा प्रासङ्गिक रहेका प्राथमिकता प्राप्त गैरकार्वन पक्षहरूको पहिचान गर्ने,
- पहिचान भएका प्रत्येक प्राथमिकता प्राप्त गैरकार्वन विषयहरू सम्बन्धमा एकरूपता किसिमले आवधिक जानकारीहरूको अनुगमन गरी प्रतिवेदन तयारीका लागि एउटा पारदर्शी किसिमको राष्ट्रिय वन सूचना व्यवस्थापन प्रणाली स्थापना गरी त्यसलाई क्रियाशिल बनाउने,
- सहमती भएका राष्ट्रिय प्राथमिकता प्राप्त गैरकार्वनको विषयका जानकारीहरू यसअघि नै उपलब्ध र प्रकट छन् भन्ने कुराको प्रदर्शनी गर्ने र सहमत भएका राष्ट्रिय प्राथमिकता प्राप्त सबै गैरकार्वन क्षेत्रमा परेको प्रत्यक्ष सकारात्मक प्रभाव र सुरक्षा मापदण्ड रेडप्लसको कार्यान्वयनका लागि उचित हुने भएकोले नेपालको उक्त प्रणालीमा यसको अनुगमनका लागि जिम्मेवारी दिनेगरी विशेष प्रावधान समावेश गर्ने कुराको सुनिश्चित गर्ने,
- रेडप्लसको तत्परतापूर्ण तयारी चरणमा यदी त्यस्तो प्रणाली स्थापना गर्ने सम्भावना छैन भने त्यस्तो प्रणालीमा रहेका कमीहरू पहिचान गर्ने र यी कमीकमजोरी सम्बोधन गर्न आवश्यक पर्ने बजेट र समय सहितको कार्ययोजना विकास गर्ने ।

प्रस्तावित खण्ड/उपखण्ड

६.१ राष्ट्रिय वन सूचना व्यवस्थापन प्रणाली

आरपीपी कार्यान्वयन अन्तर्गत योजना गरिए अनुरूप वा निरन्तर जारी रहेका अन्य सान्दर्भिक कार्यहरू अन्तर्गत निम्न कुराहरू विकास गर्ने :

- राष्ट्रिय वन सूचना व्यवस्थापन प्रणालीको स्थापना गरी यो कहिलेदेखी कार्यान्वयनमा आउनु पर्नेछ भन्ने समयरेखा समेतको वर्णन गर्ने र कार्वनका प्राथमिक पक्षहरूको विषयमा आवधिक र मिल्दो जानकारीहरू उपलब्ध गराउने,
- यस्तो प्रणाली यदी क्रियाशिल छ भने त्यसलाई प्रदर्शन गर्ने अथवा सहमती भएका राष्ट्रिय प्राथमिकता प्राप्त गैरकार्वनको विषयका जानकारीहरू कसरी उपलब्ध र प्रकट हुनेछन् भन्ने कुराको प्रदर्शनी गर्ने र सहमत भएका राष्ट्रिय प्राथमिकता प्राप्त सबै गैरकार्वन क्षेत्रमा परेको प्रत्यक्ष सकारात्मक प्रभाव सुरक्षा मापदण्ड र रेडप्लसको कार्यान्वयनका लागि उचित हुने भएकोले नेपालको उक्त प्रणालीमा यसको अनुगमनका लागि जिम्मेवारी दिने कुरालाई मध्यनजर गर्ने ।

खण्ड ६.१ को मसौदा गर्ने क्रममा विचार गर्नुपर्ने बुँदाहरू

- सुरक्षा मापदण्डहरूको कसरी सम्मान र सम्बोधन गरिएको छ भन्ने बारेमा जानकारी प्रदान गर्नका लागि सुरक्षा मापदण्डसम्बन्धी अनुगमन र प्रतिवेदन प्रणाली स्थापना गर्दा महासन्धिको पक्षराष्ट्रहरूको १७औँ सम्मेलनले दिएका निर्देशनको पालना गर्नुपर्नेछ,
- १७औँ सम्मेलनले सुरक्षा मापदण्डहरूको निर्देशनका बारेमा निम्न कुराहरू स्पष्ट पारेको छ :
 - (ए) निर्णय 1/CP.16 मा पहिचान भएको निर्देशनसँग तालमेल खाएको हुनुपर्ने,
 - (बी) नियमित रूपमा अद्यावधिक गरिएको हुनुपर्ने र सम्पूर्ण सम्बन्धित सरोकारवालाहरूको पहुँचमा रहने गरी पारदर्शी रूपमा र नियमित रूपमा प्रदान गरिनु पर्ने,
 - (सी) समय समयमा सुधारका लागि अनुमति दिनेगरी पारदर्शी र लचिलो हुनुपर्ने,
 - (डी) निर्णय 1/CP.16 को अनुसूची १ मा उल्लिखित सुरक्षा मापदण्डहरूको कसरी सम्बोधन र सम्मान गरिएको छ भन्ने बारेमा सूचना प्रदान गर्नुपर्ने,
 - (इ) राष्ट्रद्वारा सञ्चालित र राष्ट्रिय तहमा कार्यान्वयन भएको हुनुपर्ने,
 - (एफ) सम्भव भएसम्म विद्यमान प्रणालीमा आधारित भई विकास गरिएको हुनुपर्ने ।

सन्दर्भ सामग्रीहरू

- A. Angelsen et al. (2009); Reducing Emissions from Deforestation and Forest Degradation (REDD): An Options Assessment Report, Prepared for the Government of Norway, www.REDD-OAR.org
- A. Angelsen et. al. (2008); What is the right scale for REDD? The implications of national, subnational and nested approaches, InfoBrief, CIFOR, Nov. 2008
- Expert Meeting Bonn, Germany (2009); PNG Views on Reference Emissions Levels and Reference Levels for REDD, Germany, 2012.
- FCPF Readiness Fund (2011); Readiness Content and Assessment Approach, Concept Note – Draft for Feedback, Fund Management Team (FMT, 2011-14).
- Government of Nepal/MFSC (2010); Nepal's Readiness Preparation Proposal (R-PP), REDD 2010 – 2013, Kathmandu, Nepal
- Government of Indonesia, (??); Indonesia REDD+ Strategy
- Herold, M. and M. M. Skutsch (2009), Measurement, Reporting and Verification for REDD+: Objectives, Capacities and Institutions in A. Angelsen edited Realizing REDD+: National Strategy and Policy Options, CIFOR
- IPCC, COP 17 Durban Decisions on Safeguards and FRL/REL
- IPCC, COP 17 Durban Decisions on REDD+
- Peskett, L and M. Brockhaus (2009), When REDD+ goes National: A Review of Realities, Opportunities and Challenges in A. Angelsen edited Realizing REDD+: National Strategy and Policy Options, CIFOR RECOFTC and FAO (2012); Forest and Climate Change After Durban: An Asia-Pacific Perspective, RECOFTC, FAO and CoDe REDD, April 2012, Bangkok, Thailand.
- Rights and Resources Initiative (2012); What Rights? A Comparative Analysis of Developing Countries' National Legislation on Community and Indigenous Peoples' Forest Tenure Rights, RRI 2012
- Socialist Republic of Vietnam (2011); Readiness Preparation Proposal, revised version, 2009
- S. Swan, M. Bertzky and Lucy Goodman (2012); REDD+ Biodiversity Safeguards: Options for Developing National Approaches in Biodiversity and REDD+ Updates, June 2012, BioREDD Brief No. 2
- Streck, C. (2009); Rights and REDD+: Legal and Regulatory Considerations in A. Angelsen edited Realizing REDD+: National Strategy and Policy Options, CIFOR
- Sunderlin, W. D. and S. Atmadja (2009); Is REDD+ an Idea Whose Time has come or gone? In A. Angelsen edited Realizing REDD+: National Strategy and Policy Options, CIFOR
- Sunderlin, W. D. et al. (2009); Forest Tenure Rights and REDD+: From Inertia to Policy Solutions in A. Angelsen edited Realizing REDD+: National Strategy and Policy Options, CIFOR

The Philippines REDD+ Strategy (??); Prepared by The Philippines REDD-plus Strategy Team Spearheaded by Department of Environment and Natural Resources – Forest Management Bureau and CoDe REDD-plus Philippines

Wertz-Kanounnikoff, S and A. Angelsen (2009), Global and national REDD+ architecture: Linking institutions and actions, in A. Angelsen edited Realizing REDD+: National Strategy and Policy Options, CIFOR

Vatn, A and A. Angelsen (2009), Options for a national REDD+ architecture in A. Angelsen edited Realizing REDD+: National Strategy and Policy Options, CIFOR